

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України»

**КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ
БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ
У ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Монографія

За загальною редакцією
Анатолія Мокія

ЛЬВІВ
2019

Рекомендовано Вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» (протокол № 3 від 22 квітня 2019 р.)

Рецензенти:

Мельник Алла Федорівна – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та публічного управління Тернопільського національного економічного університету, Заслужений діяч науки і техніки України;

Макара Оксана Василівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Борщевський Віктор Валентинович – доктор економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»;

Журба Ігор Євгенович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і туризму Хмельницького національного університету.

Авторський колектив:

Антонюк Д. А. (6.5, розділ 7), Антонюк К. І. (розділ 5, 6.5, розділ 7), Бабець І. Г. (3.1), Бас-Юрчишина М. А. (8.4), Белашов Є. В. (2.4), Борзенко О. О. (2.1), Бублей Г. А. (8.6, 6.3, переклад), Варналій З. С. (розділ 1, розділ 9), Васильців Т. Г. (розділ 4), Вінічук М. В. (8.1), Віра Чжен (2.1), Ван Цзіньго (2.1), Власюк О. С. (2.3), Гершуненко Ю. О. (8.5, 8.6), Головаш Б. Е. (6.1), Головаш Л. В. (6.1), Гуменюк А. М. (розділ 3), Дацко О. І. (8.1), Дзюба П. В. (розділ 11), Зайченко В. В. (розділ 4), Зварич Р. Є. (2.3), Куделько З. Б. (3.2), Куревіна І. О. (6.5), Литвин М. М. (2.1), Лупак Р. Л. (розділ 4), Маслій О. А. (розділ 1), Мельник М. І. (6.4), Мокій А. І. (передмова, 3.3, 3.4, післямова, загальне редагування), Науменко Н. С. (3.3), Ніжний Д. А. (10.4), Ноздріна Л. В. (10.1–10.3), Олійник Б. І. (10.4), Онищенко С. В. (розділ 1), Ортіна Г. В. (8.3), Павліха Н. В. (3.2.), Панков О. С. (10.5), Панкова М. О. (10.5), Пинда Ю. В. (8.2), Писаренко С. М. (2.2), Піх М. З. (8.2), Полякова Ю. В. (3.1), Румер К. (6.3), Скляр Н. М. (3.3), Собкевич О. В. (2.4), Ткач С. М. (6.4), Ткаченко О. О. (6.4), Федоришин Н. Ю. (2.2), Флейчук М. І. (8.1), Хмара М. П. (6.2), Цвілий С. М. (10.5), Щурко У. В. (3.4).

Конкурентні стратегії безпеки розвитку України у глобальному середовищі : монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; за заг. ред. А. І. Мокія. – Львів, 2019. – 872 с.
ISBN 966-02-8934-5

Монографія присвячена теоретико-методологічним основам дослідження загроз та викликів економічній безпеці України в умовах глобальної економіки. Висвітлено теоретичні і прикладні аспекти зміцнення безпеки та конкурентоспроможності національної економіки на сучасному етапі євроінтеграції. Розглянуто інституціональний базис структурної трансформації регіональної економіки, визначені пріоритети та засоби реалізації стратегії імпортозаміщення як чинника безпеки розвитку внутрішнього ринку. Запропоновані напрями впровадження кластерної моделі інноваційного розвитку, механізми протидії корупції, реалізації експортного потенціалу економіки, залучення іноземних портфельних інвестицій. Обґрунтовані програмні засоби та компоненти конкурентної стратегії забезпечення інформаційної безпеки держави.

Для науковців, фахівців, державних службовців, студентів і викладачів, які займаються проблемами соціально-економічного розвитку України.

УДК 339.972:339.9.012

ISBN 966-02-8934-5

© Автори, 2019

© ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	11
PREFACE	16
Розділ 1. Загрози економічній безпеці України в умовах глобалізації	21
1.1. Глобалізація як полісистемний, інтегрований та об'єктивний процес	21
1.2. Фінансова глобалізація – головний зовнішній виклик економічній безпеці України	28
1.3. Структура загроз економічній безпеці держави: сучасні тенденції та оцінювання впливу	51
1.4. Запобігання та нейтралізація загроз економічній безпеці України	79
Розділ 2. Конкурентоспроможність та економічна безпека інтеграції України у глобальну економіку	105
2.1. Безпека участі України у глобальній економіці	105
2.2. Конкурентоспроможність економіки України в умовах євроінтеграції	163
2.3. Парадигма альтерглобального розвитку України	174
2.4. Модернізація транспортної інфраструктури у контексті євроінтеграційних пріоритетів України	188
Розділ 3. Інституціоналізація безпеки структурної трансформації регіональної економіки	208
3.1. Інтегральна оцінка рівня економічної безпеки регіону в умовах структурно-інституційної трансформації	208
3.2. Організаційно-інституційна компонента забезпечення економічної безпеки регіонального розвитку: інституційний аналіз	231
3.3. Прикладні аспекти оцінки якості інституційного базису трансформації регіональної економіки	241
3.4. Модернізація інституційного базису безпеки структурної трансформації регіональної економіки	262

РОЗДІЛ 1. ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

(Варналій З. С., Онищенко С. В., Маслій О. А.)

1.1. Глобалізація як полісистемний, інтегрований та об'єктивний процес.

1.2. Фінансова глобалізація – головний зовнішній виклик економічній безпеці України.

1.3. Структура загроз економічній безпеці держави: сучасні тенденції та оцінювання впливу.

1.4. Запобігання та нейтралізація загроз економічній безпеці України.

1.1. Глобалізація як полісистемний, інтегрований та об'єктивний процес

Сьогодні вирішальною умовою функціонування національної економіки є глобалізація – об'єктивний і складний, але цілком не досліджений процес, щодо сутності якого, причин, рушійних сил, катализаторів та інгібіторів, наслідків, переваг та обмежень дотепер немає єдності думок та позицій в науковій спільноті. Але глобалізація відбувається, як процес вона є безповоротною, її вплив на економічну систему будь-якої країни (і Україна не є винятком) є беззаперечним. Україна сьогодні бере активну участь у цьому процесі, іноді навіть вимушену. Очевидно, що під впливом глобалізації докорінно змінюватимуться економічна та фінансова системи в Україні, тому вивчення змісту та особливостей глобалізації, її виявів та форм впливу є конче необхідним.

У загальному розумінні поняття «глобалізація» (від лат. Globus – земна куля та англ. global – світовий, планетарний) тлумачиться з позицій процесного підходу – як всеосяжний процес все-світньої економічної, політичної й культурної інтеграції та уніфікації. Поняття «глобалізація» сьогодні набуло такого поширення, а її вплив є настільки величезним, що М. Вотерс ще у 1995 р. надав йому статус категорії, змістом якої є «соціальний процес, у якому

стираються географічні межі соціальних і культурних систем, а населення дедалі більше усвідомлює зникнення цих меж».¹

Вважається, що поняття «глобалізація» з'явилося в широкому науковому обігу в другій половині ХХ ст. після Другої світової війни. Проте, як стверджує Б. Ажнюк, вперше цей термін застосовано в науковій праці «На шляху до нової освіти» (1930 р.) для позначення цілісного уявлення накопиченого досвіду в освітній сфері.² Відоме використання поняття «глобалізація» у 1962 р. (канадський філософ і культуролог М. Маклуен, «Галактика Гутенберга») в описі долання засобами масової інформації просторових та часових бар'єрів, що дає людям можливість спілкуватися в небачених досі масштабах.³

Сьогодні першість уведення до наукового обороту поняття «глобалізація» остаточно не ідентифіковано. На думку одних дослідників, поняття «глобалізація» запроваджено Т. Левіттом (1983 р.) у статті «Глобалізація ринків».⁴ Інші вважають, що концептуального значення поняттю «глобалізація» надали американський соціолог Дж. Маклін (1981 р.) (цит. за⁵) та британський вчений Р. Робертсон (1983 р.),⁶ котрий чи не перший надав визначення змісту поняття globalization – процес динамічного впливу різних чинників міжнародного масштабу (наприклад, тісних економічних і політичних зв'язків, культурного та інформаційного обміну) на соціальну дійсність в окремих країнах. Визначення поняття «глобалізація», надане Р. Робертсоном, є універсальним, оскільки охоплює різні сфери: економічну, політичну, інформаційну та соціальну.⁷

До 70–80-х років минулого століття поняття «глобалізація» використовувалося час від часу в описі зростаючої взаємозалеж-

---

¹ Waters M. Globalization (Key Ideas) / M. Waters. – London: N. Y. : Routledge, 1995. 272 p.

² Ажнюк Б. Лінгвістичні аспекти глобалізації в Україні / Б. Ажнюк Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: матеріали наук. конф. 28–25 травня 2001 року. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2002. С. 144-150.

³ Пономаренко О. І. Еволюція поглядів наукової спільноти на поняття «глобалізація» / О. І. Пономаренко Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди., 2016. Вип. 44. С. 103–107.

⁴ Levitt T. The Globalization of Markets / T. Levitt Harvard Business Review. 1983. № 61 (3). P. 92-102.

⁵ Гэлбрейт Дж. К. Кризис глобализации / Дж. К. Гэлбрейт Проблемы теории и практики управления. 1999. № 6. С. 32–36.

⁶ Robertson R. The Relativization of Societies: Modern Religion and Globalization / R. Robertson Cults, Culture, and the Law: Perspectives on New Religious Movements / Ed. by Thomas Robbins, William C. Shepherd and James McBride. – Chicago: Scholars Press, 1985. P. 31-42.

⁷ Робертсон Р. Дискурсы о глобализации: предварительные размышления / Р. Робертсон, Х. Хондкер Глобализация: контуры XXI века. Реф. сб. Ч. 1. – М. : РАН ИНИОН, 2004. С. 127–131.

ності економік країн світу в контексті інтернаціоналізації, що набувала поширення. І лише на межі 70–80-х років ХХ ст. поняття «глобалізація» почало широко застосовуватися як самостійне у поясненні наростаючої взаємозалежності світу (економічної, соціокультурної, політичної та ін.). Аж до кінця 80-х років поняття «глобалізація» розглядали в контексті інтернаціоналізації (такий розвиток продуктивних сил, успішне використання яких можливе лише у міжнародному масштабі).⁸ Наприкінці ХХ ст. глобалізація вважалася одним із найважливіших в умовах сучасного світу процесом, причому такою мірою, що М. Вотерс із цього приводу наголосив, що глобалізація може стати ключовою ідеєю 90-х подібно тому, як основним поняттям 80-х був постмодернізм.⁹

Починаючи з 90-х років ХХ ст. поняття «глобалізація» наповнилося новим змістом, який сформувавши три основні тенденції, що безповоротно змінили сучасний світоустрій:

- стрімкий відрив на нових технологічних засадах західних економік від решти світу;
- розвал СРСР, що супроводжувався активною експансією західних цінностей на пострадянський простір;
- розвиток інформаційних технологій, які задають нові границі в глобалізованій світовій економіці.¹⁰

Незважаючи на широке використання поняття «глобалізація», визнання її вирішального впливу на переважну більшість процесів в економіці, політиці та суспільстві, остаточно зміст цього поняття не розкритий, тобто поняття «глобалізація» не має чіткого визначення. О. Кукарцев наголосив на парадоксі: хоча нікому не зрозуміло, чим є глобалізація, ніхто не сумнівається в її реальності. По суті, кожний автор вкладає в це поняття власний зміст, який коливається залежно від ідеологічних вподобань та дисциплінарної належності автора¹¹. Тому, за Р. Робертсоном, спроба писати про глобалізацію має супроводжуватися аналізом подібності та

---

⁸Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. / О. І. Барановський. – К. : УБС НБУ, 2014. Т. 1. 831 с.

⁹Waters M. Globalization (Key Ideas) / M. Waters. – London: N. Y. : Routledge, 1995. 272 p.

¹⁰Трушин А. О. Стратегические аспекты модернизации предприятий в условиях глобализации / А. О. Трушин Вестник Российской экономической академии имени Г. В. Плеханова. 2010. № 2(32). С. 15–21.

¹¹Кукарцев О. Дослідження і теоретизування глобалізації: до історії питання / О. Кукарцев Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Міжвідомч. наук.-техн. зб. Вип. 26. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2014. С. 27–31.

відмінності між дискурсами про неї,¹² тобто глобалізація має досліджуватись у певному епістемологічному контексті.

Попри відсутність загальноприйнятого тлумачення поняття «глобалізація», у наявних контекстах його розгляду достатньо чітко простежується використання процесного підходу, наприклад:

– глобалізація – це динамічний процес інтенсифікації етапу інтернаціоналізації, який демонструє зростаючу взаємозалежність країн завдяки збільшенню масштабу міжнародної торгівлі та розширенню її сфери, що охоплює обмін не лише товарами, а й послугами, капіталом, технологіями та фінансовими активами;¹³

– глобалізація – це розростання, поглиблення та прискорення глобальних взаємозв'язків, що регулюються соціально-економічними відносинами країн;¹⁴

– глобалізація – це перетворення певного явища на світове, планетарне, на таке, що стосується всієї Землі.¹⁵

Отже, більшість дослідників сходяться на думці, що глобалізація є процесом, постійно триває, розгалуженим, динамічним та надзвичайно впливовим, який, одного разу розпочавшись, не має завершення.

Глобалізація – багатоаспектне поняття, яке пояснює збільшення обсягів міжнародної діяльності, створення нових форм не лише економічних, а й міжнародних політичних та соціокультурних відносин, тобто виявляється не лише в економіці, а й у політиці та культурі. Її пояснення міститься в кількох найпоширеніших концепціях, описаних у низці наукових праць.¹⁶

Економічний контекст глобалізації є предметом низки теорій: диференціації ринків,¹⁷ інтернаціоналізації,¹⁸ периферійного капі-

---

¹² Робертсон Р. Дискурсы о глобализации: предварительные размышления / Р. Робертсон, Х. Хондкер Глобализация: контуры XXI века. Реф. сб. Ч. 1. – М. : РАН ИНИОН, 2004. С. 127–131.

¹³ Сергеев Д. В. Глобализация и регионализация мировой экономики: Основные тенденции и перспективы : дис. на соиск. научн. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.14 / Д. В. Сергеев. М., 2003. 161 с.

¹⁴ Глобальные трансформации: политика, экономика и культура / Д. Хелд, Д. Гольдблатт и др.; пер. с англ. В. В. Сапова и др. Москва: Праксис, 2004. С. 34.

¹⁵ Макуев Р. Х. Современная глобализация: вызовы и трансформации : [монография] / Р. Х. Макуев. – Орел: изд-во Орелского ун-та, 2006. 238 с.

¹⁶ Булатова О. В. Развитие глобальной экономической интеграции: теоретический аспект / О. В. Булатова Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечение иностранных инвестиций: региональный аспект: сборник научных трудов. – Донецк : ДонНУ, 2012. С. 235.

¹⁷ Levitt T. The Globalization of Markets / T. Levitt Harvard Business Review. 1983. № 61 (3). P. 92–102.

¹⁸ Ільчук П. Г. Проблеми формування та оцінювання маркетингових стратегій інтернаціоналізації українських підприємств : [монографія] / П. Г. Ільчук. – Львів : Новий Світ, 2015. 464 с.

талізму,¹⁹ глобальної економіки,²⁰ неоліберальної теорії²¹ та теорії фінансової глобалізації.²²

Актуалізацію поняття «глобалізація» в економіці пов'язують з ім'ям професора Гарвардської школи бізнесу Т. Левітта, автора відомої наукової статті «Глобалізація ринків» (у 1983 р.).²³ Теорія диференціації ринків Т. Левітта є першою спробою сформуванню системне уявлення про явище глобалізації в економіці, пояснити причини його виникнення та надати принципи розвитку. Положення теорії диференціації ринків Т. Левітта надалі набули розвитку в інших концепціях глобалізації.

Т. Левітт розглянув глобалізацію насамперед у контексті ринкового механізму, головним елементом якого є глобальні корпорації, що діють за глобально зорієнтованими стратегіями, панують на глобальних ринках нової форми підприємств – глобальних корпорацій (фірм), котрі виробляють стандартизовану продукцію у величезному масштабі. Глобальні корпорації сприяють формуванню глобальних ринків, які прийшли на зміну багатьом спеціалізованим або національним ринкам. Саме глобальні корпорації створюють механізм формування глобальних ринків, безпосередньо ним користуються, визначають напрями розвитку міжнародних економічних відносин у цілому й вирішальною мірою уніфікують потреби та вподобання споживачів.²⁴ Глобальні корпорації є конкурентоспроможними на глобальних ринках за рахунок перемоги в ціновій конкуренції, що дає їм можливість забезпечити стандартизацію продукції та послуг.

Положення теорії диференціації ринків активно використовуються в маркетинговій діяльності, у якій цілком підтвердилося висловлене Т. Левіттом припущення про найтісніший взаємозв'язок зменшення ціни, підвищення якості та надійності продукції, розумного піклування про клієнтів, з одного боку, і неминучості

---

¹⁹ Дергачев В. А. Глобальная геоэкономика (трансформация мирового экономического пространства) : [монография]. – Одесса: ИПРЭИ НАНУ, 2003. 238 с.

²⁰ О классификации теорий мировой экономики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.jourclub.ru/17/42/>

²¹ Дергачев В. А. Глобальная геоэкономика (трансформация мирового экономического пространства) : [монография]. – Одесса: ИПРЭИ НАНУ, 2003. 238 с.

²² Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture / R. Robertson. – SAGE, 1992. 211 p.

²³ Levitt T. The Globalization of Markets / T. Levitt Harvard Business Review. 1983. № 61 (3). P. 92.

²⁴ Там само.

переходу до всесвітньо стандартизованих продуктів (звичайно, з урахуванням регіональних, етнічних та інституційних відмінностей ринків). За Т. Левіттом, у діяльності глобальних корпорацій важливе лише те, що вони виробляють і як просувають це на ринку. Все інше є допоміжними заходами.²⁵ Якщо скористатися висловом П. Друкера, метою бізнесу глобальних корпорацій є отримання та створення/збереження клієнтів.²⁶

Процес диференціації ринків сьогодні охоплює не лише глобальні корпорації, його учасниками стають держави та регіони, що має низку негативних наслідків. Так, відомі економісти наголошують, що домінування глобальних виробничо-збутових ланцюжків у міжнародному виробництві й торгівлі спонукає уряди країн, які розвиваються, надавати транснаціональним компаніям (ТНК) податкові та інші пільги для залучення іноземних інвестицій і отримання доступу до глобальних ринків.²⁷ Водночас між цими країнами розпочинається запекла боротьба до повного розорення конкурента, що втілюється в надання іноземним інвесторам дедалі більших податкових стимулів. Проте, останні не відіграють визначальної ролі під час вибору ТНК місця розміщення свого виробництва. У результаті уряди, як правило, просто втрачають значні податкові надходження.

Тому в концепції «зіткнення цивілізацій» С. Хоффман наголошував, що результат економічної глобалізації, рушієм якої є бізнес в торговельній, фінансовій та інформаційній сферах, становить безпрецедентна нерівність між державами й загострення проблеми глобальної конкурентоспроможності²⁸. На думку В. Л. Іноземцева, вигоди від глобалізації отримують переважно розвинуті країни: у середині 90-х років ХХ ст. 20% населення Землі в найбільш процвітаючих країнах привласнювали в 61 раз більше багатств, ніж найбідніші 20% населення (82,7% до 1,4%).²⁹

---

²⁵ Levitt T. The Globalization of Markets / T. Levitt Harvard Business Review. 1983. № 61 (3). P. 99.

²⁶ Друкер П. Эффективное управление / П. Друкер; [пер. с англ.]. – М. : Астрель, 2004. 284 с.

²⁷ Буайе Р. Теория регуляции: Критический анализ / Р. Буайе; пер. с франц. Н. Б. Кузнецова. Серия «Современная экономическая мысль». – М. : Изд-во РГГУ, 1997. 362 с.

²⁸ Hoffmann S. Clash of Globalizations. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cfr.org/publication/4763/clash_of_globalizations.htm

²⁹ Иноземцев В. Л. Глобальный конфликт XXI ст. Размышления об истоках и перспективах межцивилизационных противоречий / В. Л. Иноземцев, Е. С. Кузнецова – Полис. Политические исследования. 2001. № 6. С. 131–139.

Подальший розвиток теорія диференціації ринків Т. Левітта набула в низці концепцій, серед яких слід згадати концепцію (модель) тріади К. Омае,³⁰ де глобалізацію економіки розглянуто в контексті регіональних економік. Найважливішими регіональними економіками К. Омае назвав ринки США, Японії і Європи (звідси – тріада), які дедалі більше стають однорідними внаслідок вирівнювання купівельної спроможності. К. Омае, по суті, уточнив поняття «глобальна корпорація» Т. Левітта, увівши поняття «багато-національна компанія», мотивуючи це глобалізацією продуктів і ринків, швидким технічним прогресом і неопротекціонізмом.

К. Омае розглядав ТНК, що має невелику штаб-квартиру, розташовану найзручніше для зв'язку з регіональними центрами (Токіо, Нью-Йорком і Франкфуртом-на-Майні). У країнах тріади ТНК спеціалізуються переважно на високотехнологічній продукції, виробництво якої вирішальною мірою залежить від розроблення новітніх технологій та його швидкості. Одночасно інновації стають все більш капіталомісткими та ризикованішими, а час утримання технологічної монополії постійно скорочується. Як зазначає Омае, ці обставини зумовлюють наполегливу необхідність інтеграції та кооперації, що дає змогу швидше та повніше використовувати ринковий потенціал ТНК тріади. І тут утворюється замкнене коло: партнерами по інтеграції та кооперації в розробленні інновацій та їхній комерціалізації зазвичай стають фірми, які, знову-таки, базуються на території тріади. Таким чином, ТНК використовують модель «пульверизатора», яка дає можливість у дуже стислі строки (один-два роки) вивести нову продукцію на всі основні ринки.

Попри наявність багатьох концепцій, що пояснюють глобалізацію в соціальній філософії, соціології, економіці, політичній науці, культурології, є й теорії, які заперечують наявність глобалізації. Так, Р. Буайє в теорії регуляції намагався довести, що явища, які спостерігалися у світовій економіці наприкінці ХХ ст., не можна описати за допомогою поняття «єдинопланетарність». Р. Буайє вважав, що глобалізації немає, а є лише «заплутаний порядок».³¹ М. Весес не вважав глобалізацію новим явищем. На його думку, те,

---

³⁰ Ohmae K. Triad Power. The Coming Shape of Global Competition / K. Ohmae. – New York : Free Press, 1985. 345 p.

³¹ Буайє Р. Теория регуляции: Критический анализ / Р. Буайє; пер. с франц. Н. Б. Кузнецова. Серия «Современная экономическая мысль». – М. : Изд-во РГГУ, 1997. 362 с.

що називають глобалізацією, насправді є ускладненням світу, яке відбувається постійно.³² Проте, такі думки щодо глобалізації нечисленні. До того ж, вони допомагають подивитися на процес глобалізації в іншому аспекті, що збільшує обсяг дослідження і підвищує рівень його критичності.

1.2. Фінансова глобалізація – головний зовнішній виклик економічній безпеці України

Розпочавшись на товарних ринках у середині ХХ ст., глобалізація дуже швидко охопила й фінансову сферу (фінансова глобалізація), в якій відповідні ринки об'єдналися в єдину світову фінансову систему, що, на думку Ж. Атталі, висловлено в книзі «Лінія горизонту» (1991 р.), знаменує настання третьої ери – «ери грошей».³³ Дуже близькою до цієї думки є позиція Дж. Сороса, котрий вважає, що фінансовий капітал уже міцно зайняв провідні позиції на світовому ринку, а могутності міжнародних фінансових ринків не може не лише протидіяти, а й протистояти жодна держава світу, причому не лише в економіці, а й у політиці.³⁴

Ознаки фінансової глобалізації яскраво почали виявлятися в 70-ті роки минулого століття у вигляді:

- різкого зростання обсягу міжнародної ліквідності;³⁵
- незбалансованості поточних платежів через скасування золотодевізного стандарту й фіксованих валютних курсів: Ямайська валютна система, яка базується на вільній конвертації валют (1971–1978 рр.), замінила Бреттон-Вудську систему (1944 р.);³⁶
- накопичення «нафтодоларів» унаслідок багатократного збільшення цін на нафту;³⁷

---

³² Veseth M. Selling Globalization. The Myth of the Global Economy / M. Veseth. – L.: Lynne Rienner Pub, 1998. 215 p.

³³ Attali J. Millennium: winners and losers in the coming world order / J. Attali – New York : Random House, 1991. 132 с.

³⁴ Трушин А. О. Стратегические аспекты модернизации предприятий в условиях глобализации / А. О Трушин Вестник Российской экономической академии имени Г. В. Плеханова. 2010. № 2(32). С. 15–21.

³⁵ Финансовая глобализация: возникновение, формы, особенности глобального финансового рынка. Направления развития финансовой глобализации[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eumtp.ru/?p=1179>

³⁶ Патика Н. І. Міжнародні валютно-кредитні відносини :[навч. посібн.] / Н. І. Патика. – К. : Знання, 2012. 566 с.

³⁷ Проблема поведження нафтодоларів в міжнародних відносинах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://um.co.ua/7/7-11/7-112512.html>

- значного розширення банківського кредитування та емісії цінних паперів;³⁸
- формування інвесторами портфелів фінансових активів не однієї, а кількох країн;³⁹
- прискореного утворення наднаціональних ринків капіталу, валюти, цінних паперів.⁴⁰

Фінансова глобалізація є невід’ємною складовою процесу глобалізації, її підпроцесом. Причому, будучи за формою підпроцесом, за реальним впливом фінансова глобалізація з часом почала визначати глобалізацію не лише на товарних ринках, у суспільних відносинах тощо, а й у цілому. Останнім часом спостерігається відчутна тенденція перевищення темпів фінансової глобалізації над темпами економічної, соціальної, культурної глобалізації. Можна припустити, що відставання темпів економічної, соціальної глобалізації певною мірою зумовлено спротивом їй національних економік, міжнародних громадських організацій, національних товарних ринків, тоді як фінансова глобалізація такого опору не відчуває.

Ознаки фінансової глобалізації такі:

- вільне переливання міжнародних фінансів між країнами й регіонами світової економіки (саме свобода переливання постає запорукою його ефективності);
- формування та функціонування глобального (світового) фінансового ринку;
- утворення системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів;
- реалізація фінансової стратегії глобальних компаній, транснаціональних корпорацій і банків світового масштабу;⁴¹
- узгодження правил регулювання і послаблення бар’єрів, що має забезпечити вільне переміщення капіталів і дати можливість усім фірмам конкурувати на всіх ринках;⁴²

---

³⁸ Финансовая глобализация: возникновение, формы, особенности глобального финансового рынка. Направления развития финансовой глобализации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eumtp.ru/?p=1179>

³⁹ Возникновение финансовой глобализации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://life-prog.ru/1_63276_vozniknovenie-finansovoy-globalizatsii.html

⁴⁰ Бузгалин А. В., Колганов И. А. Глобальный капитал. Москва: Эдиториал, 2007. С. 256.

⁴¹ Шамшидинова Р. А. Формы проявления финансовой глобализации / Р. А. Шамшидинова Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. 2008. № 4. С. 90–92.

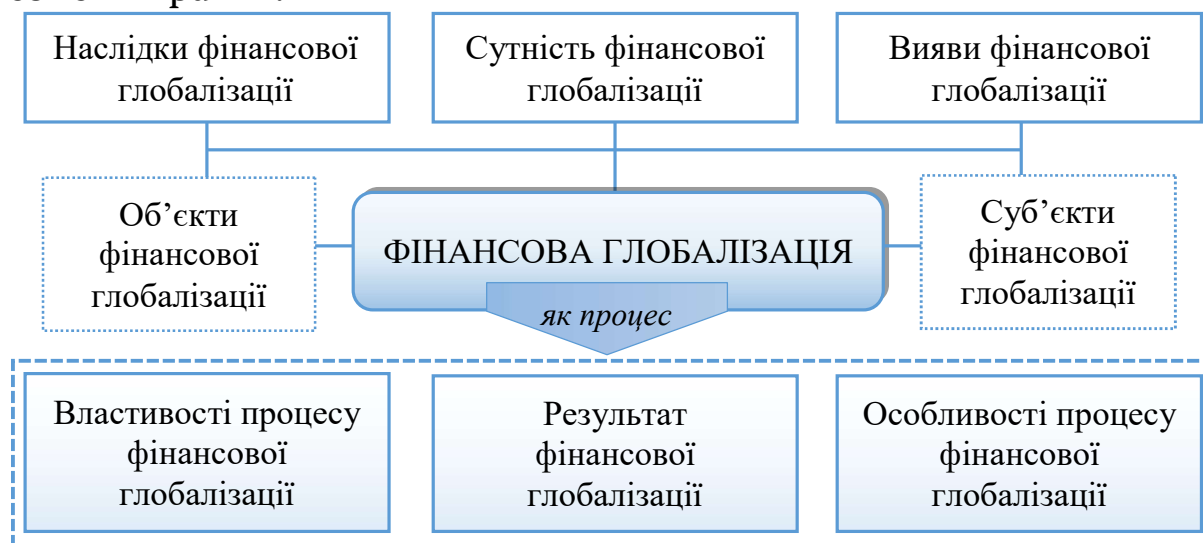
⁴² Концепции глобализации в современной историографии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.socio-24.ru/s24s-745-1.html>.

Які глобалізація загалом, фінансова глобалізація розглядається в межах процесного підходу, тобто як динамічний складний процес, що має розгалужену мережу підпроцесів: наднаціональне регулювання міжнародних фінансів; функціонування єдиного фінансового ринку за прийнятими правилами, принципами, технологіями та механізмами; ухвалення рішень щодо концентрації та розподілу фінансових ресурсів у світовій економіці у єдиному центрі; створення єдиного світового фінансового простору, в якому акумульовано сукупність міжнародних фінансових відносин та національних фінансових ринків; розвиток інформаційних технологій; диверсифікація, розширення та інтеграція міжнародних фінансових ринків; вільний рух капіталів до економіки країн світу, підвищення ефективності вкладень; стандартизація процесів управління вкладеннями всіх учасників єдиного фінансового ринку; уніфікація підходів в управлінні макроекономікою, зокрема щодо антимонопольної діяльності, аграрного сектору та податкової системи. Причому складність процесу фінансової глобалізації зумовлена не лише наявністю великої кількості субпроцесів, їхньою масштабністю та глибиною наслідків, а й спільними наслідками цих субпроцесів, щодо яких спостерігається синергетичний ефект.

Вплив фінансової глобалізації на фінансову та бюджетну системи країни, її бюджетну безпеку очевидний. Але дослідження її впливу на бюджетну безпеку держави неможливе без розуміння сутності, особливостей, об'єктів та суб'єктів, результату (або результатів), характеристик і властивостей фінансової глобалізації. Для такого опису потрібна дескриптивна модель, основою якої є комплементарний (тут у вихідному контексті – у взаємній відповідності складових опису або їхніх фрагментів, що забезпечує утворення зв'язків між ними) опис фінансової глобалізації, що демонструє її полісистемність. Полісистемний підхід значною мірою полегшує вивчення різноманітних процесів, які через їхню складність можна дослідити лише шляхом розчленування на менш складні елементи й докладного аналізу. Саме полісистемний підхід покладено в основу розробленої дескриптивної моделі фінансової глобалізації.

У контексті дослідження складного багатокomпонентного характеру цього поняття наведено елементи дескриптивної моделі

фінансової глобалізації на рис. 1.1. Особливу увагу приділено тим елементам дескриптивної моделі, які визнано важливими в дослідженні фінансової глобалізації як вирішальної умови бюджетної безпеки країни.

Рис. 1.1. Фінансова глобалізація: опис із позиції процесного підходу

Джерело: розроблено авторами

Для дескриптивної моделі фінансової глобалізації з позицій процесного підходу необхідна відповідна методична база. До такої бази включено методи змістового, організаційного та технологічного підходів:⁴³

– методи змістового підходу (цільовий, функціональний, методологічний, принципівий, економічний, правовий, соціальний) дають змогу розглянути досліджуваний процес із позиції потреб, на задоволення яких спрямований процес, причин, що зумовили ці потреби, а також із погляду співвідношення цілей процесу, методів, засобів і принципів, які застосовуються для їхнього досягнення;

– методи організаційного підходу дозволяють вивчити етапи й функції процесу з метою їхнього хронологічного та структурного впорядкування. Так, структурний метод дає змогу виокремити та описати діяльність учасників процесу, надати їм характеристику та показати їхній взаємозв'язок і розподіл компетенцій;

⁴³ Бюджетна безпека України: сутність, загрози та шляхи забезпечення /монографія / С. В. Онищенко. – К. : Знання України, 2017. С. 82–83.

– субпідходи технологічного підходу (інформаційний та процедурний) дають можливість дослідити й описати потоки інформації, сукупність етапів її збирання, оброблення та передавання інформації, що супроводжує процес фінансової глобалізації, та її процедури, стандарти і технології.

Звичайно, не всі з названих методів використано в дескриптивній моделі фінансової глобалізації, але основні з них застосовуються в ідентифікації та аналізі елементів фінансової глобалізації, яка розглядається з позицій процесного підходу.

Незважаючи на велику кількість наукових праць із проблематики фінансової глобалізації, надати вичерпне визначення змісту цього процесу вкрай складно через, по-перше, відсутність єдності думок стосовно змісту поняття, а по-друге, невпорядкованість співвідношення низки понять досліджуваного предметного поля (наприклад, «фінансова глобалізація», «фінансова інтеграція», «інтернаціоналізація» тощо). Їх співвідношення має допомогти встановити, що з них є каузальною основою ланцюжка цих понять, а що – результатом. В одних публікаціях трапляється твердження, що фінансова глобалізація є наслідком і складовою економічної інтеграції, найвищою стадією інтернаціоналізації діяльності фінансових ринків в усіх її формах з метою забезпечення потреб розвитку валютно-фінансових відносин.⁴⁴ В інших наукових працях поняття «інтернаціоналізація» та «глобалізація» розділяються. У такому разі інтернаціоналізація визначається як ситуація, коли обсяги зовнішньоекономічних угод зростають у світовому масштабі, а глобалізацію тлумачать як процес, за якого кожна національна економіка, у тому числі її фінансовий ринок, рухається до створення єдиного світового ринку.⁴⁵ Зустрічається навіть синонімізація понять «фінансова інтеграція» і «фінансова глобалізація».⁴⁶

Саме тому фінансова глобалізація найчастіше визначається в найзагальнішому вигляді – як об'єднання фінансових ринків різ-

---

⁴⁴ Финансовая глобализация: возникновение, формы, особенности глобального финансового рынка. Направления развития финансовой глобализации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eumtp.ru/?p=1179>

⁴⁵ Головин М. Финансовая глобализация и ограничения национальной денежно-кредитной политики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://institutiones.com/general/639-finansovaya-globalizaciya.html>

⁴⁶ Соколова М. А. Влияние процессов финансовой глобализации на национальную экономику / Соколова М. А., Тишина В. Н. – Молодой ученый. 2015.№ 6. С. 465–469.

них країн у єдиний фінансовий ринок, що функціонує за єдиними правилами, принципами, технологіями та механізмами. Але поява єдиного фінансового ринку, який функціонує за єдиними стандартами, є, радше, результатом глобалізації. Проте фінансову глобалізацію не можна зводити лише до об'єднання національних фінансових ринків у світовий ринок. Її сутність значно глибша.

Якщо скористатися методом наукової експансії, то фінансову глобалізацію за аналогією з положеннями теорії диференціації ринків Т. Левітта⁴⁷ також можна розглядати в контексті ринкового механізму, головним елементом якого є міжнародні фінансові інституції, котрі панують на глобальному фінансовому ринку.

Міжнародні фінансові інституції створили новий механізм ухвалення рішень щодо концентрації та розподілу фінансових ресурсів у світовій економіці, дія якого базується на складних потоках інформації, котрі утворюються на принципово нових засадах, передбачає новий склад учасників з абсолютно новими компетенціями,⁴⁸ а також перетворили сукупність міжнародних фінансових відносин та національних фінансових ринків у єдиний світовий фінансовий простір.⁴⁹

Як і в кожного процесу, у фінансовій глобалізації є результат, об'єкти і суб'єкти. Саме наявність цих складових фінансової глобалізації зумовлює її полісистемність як процесу.

Об'єктами фінансової глобалізації є:

- міжнародний (світовий) фінансовий ринок у цілому;
- ринок електронних фінансових послуг;
- суб'єкти міжнародного (світового) фінансового ринку (глобальні компанії, транснаціональні корпорації, банки світового масштабу, центральні (національні) банки країн, міжнародні фінансові організації);
- фінансові інструменти, що виникли (і виникають) в обігу об'єктів купівлі-продажу на світових фінансових ринках;
- всесвітні інформаційні системи;
- всесвітні платіжні системи.⁵⁰

---

⁴⁷ Levitt T. The Globalization of Markets / T. Levitt Harvard Business Review. 1983. № 61 (3). P. 92–102.

⁴⁸ Концепции глобализации в современной историографии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.socio-24.ru/s24s-745-1.html>.

⁴⁹ Примостка Л. О. Фінансова глобалізація: сутність, форми прояву, наслідки / Л. О. Примостка, О. О. Чуб Фінанси, облік і аудит. 2011. № 18. С. 172–182.

⁵⁰ Бюджетна безпека України: сутність, загрози та шляхи забезпечення / монографія / С. В. Онищенко. – К. : Знання України, 2017. С. 82–83.

Розмаїття об'єктів фінансової глобалізації зумовило виникнення та активну дію різноманітних суб'єктів фінансової глобалізації – міжнародних інституцій (міжнародні регіональні валютно-кредитні й фінансові організації), створених на засадах міждержавних відносин, що призначені для забезпечення функціонування світової фінансової системи, мають регулювати міжнародні економічні (у тому числі валютно-кредитні та фінансові) відносини об'єктів фінансової глобалізації та процеси, які відбуваються на глобальному (світовому) фінансовому ринку за участю цих об'єктів. Саме суб'єкти фінансової глобалізації у вигляді міжнародних інституцій об'єктивують процеси, що відбуваються у світовій фінансовій системі і на світовому фінансовому ринку, спрямовують їх за визначеними векторами й орієнтирами в інтересах головних учасників цього ринку.

Діяльність суб'єктів фінансової глобалізації та дія створених ними механізмів регулювання фінансових потоків на глобальному фінансовому ринку можуть як створювати загрози економічній безпеці України, так і усувати їх або пом'якшувати їхні наслідки. Тобто фінансову глобалізацію в широкому розумінні можна розглядати і як загрозу економічній безпеці України, так і як комплексний спосіб захисту від інших загроз.

Саме тому в дескриптивній моделі фінансової глобалізації основну увагу приділено її суб'єктам, сутності їхньої діяльності та її впливу на процеси, що відбуваються у світовій фінансовій системі. Така концентрація уваги актуальна, оскільки діяльність суб'єктів фінансової глобалізації безпосередньо стосується України, справляє величезний вплив на стан фінансової системи держави та її бюджетну безпеку.

Логічним результатом фінансової глобалізації, яка нині перетворилася на головну рушійну силу розвитку світової економіки, є світова фінансова система (Global financial system, GFS), зміст якої найбільш повно та системно розкривається через систему міжнародних фінансових інституцій, що діють у глобальному масштабі (або міжнародну фінансову інфраструктуру).

Світова фінансова система охоплює три типи фінансових ринків: фондовий, валютний та товарно-сировинний. Світова фінансова сис-

тема надзвичайно монополізована. У ряді її сегментів на 10 найбільших об'єднань припадає більше половини мобілізованих коштів.⁵¹

Для світової фінансової системи характерна поліцентричність – у ній вирізняються кілька фінансових центрів: Нью-Йорк і Чикаго в Америці, Лондон, Цюрих, Франкфурт, Париж, Амстердам у Європі, Гонконг, Токіо, Багамські й Кайманові острови, Сінгапур, Бахрейн в Азії. Зміцнення зв'язків між цими центрами забезпечує присутність міжнародних фінансових установ практично в усіх країнах цих регіонів і швидкий розвиток фінансових інновацій. Напередодні глобальної фінансової кризи, за оцінками МВФ, у процес фінансової глобалізації були повністю інтегровані фінансові ринки країн розвинутих економік і до 30–50% національних фінансових ринків країн, що розвиваються.⁵²

Інституційно-організаційну структуру світового фінансового ринку утворює сукупність міжнародних інституцій глобального фінансового ринку, яка за складом, структурою, інструментами та ефективністю їхнього використання постійно зазнає змін різного масштабу, глибини, інтенсивності й наслідків.

Мабуть, міжнародна фінансова інфраструктура є головним результатом фінансової глобалізації. Щодо цієї інфраструктури спостерігається дуже цікава метаморфоза: будучи спочатку результатом фінансової глобалізації, з плином часу міжнародна фінансова інфраструктура перетворилася на її комплексного суб'єкта з величезними повноваженнями, який вже визначає вектори процесу фінансової глобалізації та його розвитку не лише єдиного (глобального) фінансового ринку, а й національних ринків.

Перші міжнародні інституції глобального фінансового ринку виникли ще в першій третині ХХ ст. (Міжнародний страховий комітет, Міжнародне бюро з фондових бірж, Банк міжнародних розрахунків – БМР). Коло питань цих організацій було дуже обмеженим, вплив на світову економіку – слабким, а ефективність діяльності – незначною, що, на думку, О. В. Єгорова, зумовлено відсутністю на той час у численних країн-учасниць єдиних інтересів, настільки

---

⁵¹ Павленко І. І. Міжнародна торгівля та інвестиції : [навч. посіб.] / І. І. Павленко, О. В. Варяниченко, Н. А. Навроцька. – К. : ЦУЛ, 2012. 256 с.

⁵² Мамотенко Д. Ю. Глобалізація міжнародних фінансових ринків / Д. Ю. Мамотенко Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. Вип. 39. С. 229–237.

значущих, що для їхнього задоволення вони готові віддати частину суверенітету.⁵³

Міжнародна фінансова інфраструктура у вигляді, наближеному до сучасного стану, почала формуватися лише в середині ХХ століття, після Другої світової війни (зокрема, йдеться про Міжнародний валютний фонд – МВФ, Міжнародний банк реконструкції і розвитку – МБРР). У цій частині дескриптивної моделі не лише надано стисло характеристику найвідоміших суб'єктів фінансової глобалізації, а й ураховано участь України у фінансовій глобалізації та зміни, що відбуваються в діяльності міжнародних фінансових інституцій.

Міжнародні фінансові інституції, що в сукупності утворюють міжнародну фінансову інфраструктуру, численні та різноманітні. За загальної схожості змісту діяльності міжнародні фінансові інституції різняться за умовами членства в них, компетенцією, учасниками та повноваженнями. Найвідоміші суб'єкти фінансової глобалізації наведено на рис. 1.2.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) (англ. International Monetary Fund, IMF) (офіційна дата створення 27 грудня 1945 р., початок діяльності припадає на 1947 р.) є міжнародною валютно-кредитною організацією зі штаб-квартирою у Вашингтоні (США) і статусом спеціалізованої установи ООН. МВФ надає коротко- та середньострокові кредити в іноземній валюті для вирівнювання платіжних балансів, сприяє валютній співпраці шляхом установлення норм регулювання валютних курсів і контролю за їхнім додержанням, а також багатосторонньої системи платежів і усунення валютних обмежень.⁵⁴

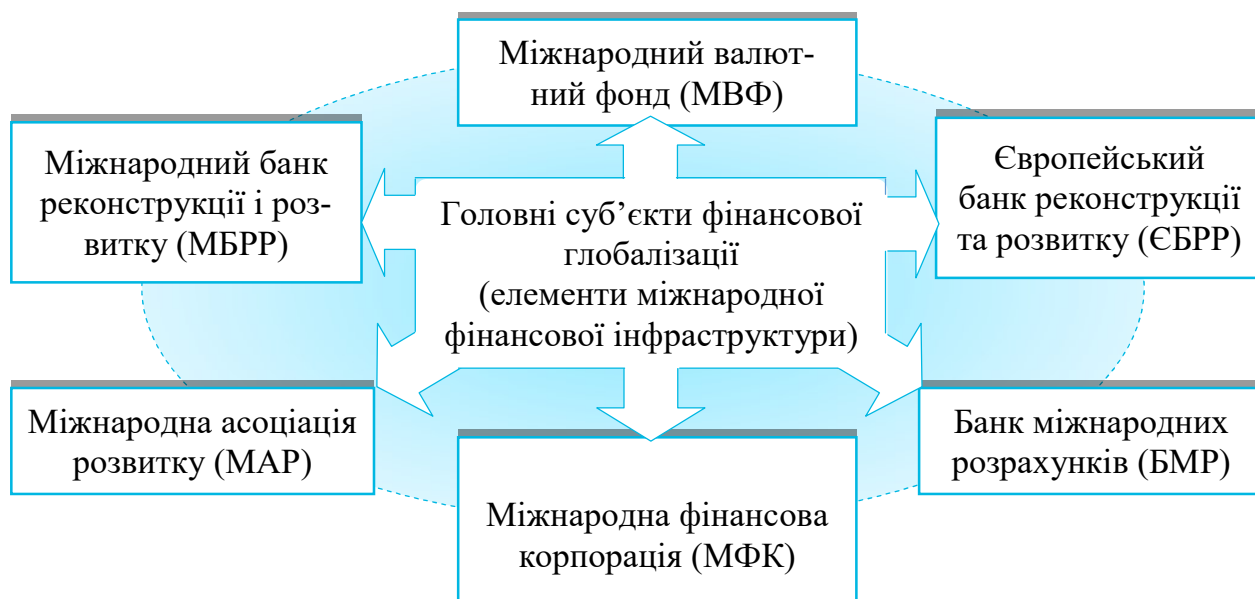
Міжнародний валютний фонд (МВФ) (англ. International Monetary Fund, IMF) (офіційна дата створення 27 грудня 1945 р., початок діяльності припадає на 1947 р.) є міжнародною валютно-кредитною організацією зі штаб-квартирою у Вашингтоні (США) і статусом спеціалізованої установи ООН. МВФ надає коротко- та середньострокові кредити в іноземній валюті для вирівнювання платіжних балансів, сприяє валютній співпраці шляхом установ-

---

⁵³ Егоров А. В. Международная финансовая инфраструктура / А. В. Егоров. – М. : Линор, 2009. 136 с.

⁵⁴ Глосарій (Міжнародні організації) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epi.cc.ua/glossariy-mejdunarodnyie-organizatsii-22533.html>

лення норм регулювання валютних курсів і контролю за їхнім до-триманням, а також багатосторонньої системи платежів і усунення валютних обмежень.⁵⁵

Рис. 1.2. Головні суб'єкти фінансової глобалізації

Джерело: ⁵⁶

МВФ є чи не найвідомішою міжнародною інституцією світового фінансового ринку. Основні цілі та напрями діяльності МВФ докладно описані на офіційному сайті МВФ⁵⁷ та у спеціальній літературі.⁵⁸

Міжнародний валютний фонд розпоряджається величезними фінансовими ресурсами (понад 215 млрд. дол. США), які надходять від країн-учасниць (191 країна).

Внесок країн-учасниць пропорційний їхньому економічному потенціалу. Фінансові операції Фонду, що здійснюються лише з офіційними органами країн-учасниць (казначействами, центральними банками, валютними стабілізаційними фондами), поділяються на два види:

– угода (transaction): надання валютних коштів країнам з ресурсів Фонду;

⁵⁵ Глосарій (Міжнародні організації) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epi.cc.ua/glossariy-mejdunarodnyie-organizatsii-22533.html>

⁵⁶ Онищенко С. В. Фінансова глобалізація як складний інтегрований об'єктивний процес Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти» (23 листопада 2016 р.) – Ужгород : УНУ, 2016. С. 54–56.

⁵⁷ Офіційний сайт МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.imf.org.

⁵⁸ Егоров А. В. Международная финансовая инфраструктура / А. В. Егоров. – М. : Лионор, 2009. С. 47.

– операція (operation): надання посередницьких фінансових і технічних послуг за рахунок запозичених коштів.⁵⁹

Протягом тривалої діяльності в МВФ сформовано достатню кількість кредитних механізмів, які різняться за метою та умовами дії, частотою використання, користувачами тощо. Будь-який механізм МВФ діє в межах встановленого ліміту, який обмежує суму кредитів відповідно до квоти країни у Фонді. Допуск країн до фінансових ресурсів у межах відповідних лімітів визначається в кожному конкретному випадку залежно від конкретних обставин.⁶⁰

У табл. 1.1 наведено кредитні механізми, які є типовими і найчастіше використовуються в МВФ.

Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР) створений у 1945 р. через укладення 28-и країнами Угоди в Бреттон-Вудсі для надання допомоги європейським державам у відтворенні економіки після Другої світової війни. МБРР є спеціалізованою установою ООН, міждержавним інвестиційним інститутом, основною кредитною установою Світового банку. До його складу входить 180 держав, що є членами МВФ.⁶¹ МБРР є координатором політики економічної допомоги промислово розвинутих країн країнам, що розвиваються, із середнім рівнем доходів на душу населення.⁶² Найбіднішим країнам МБРР може надати безвідсотковий кредит. Усі позики банку мають бути повернені. Джерелами ресурсів банку крім акціонерного капіталу є розміщення облігаційних позик, переважно, на ринку США, і кошти, отримані від продажу облігацій. Позики МБРР надаються, як правило, на 15–20 років з відстроченням платежів за основною сумою позики від трьох до п'яти років, під гарантії урядів країн-членів, під відсоткову ставку, що змінюється кожні 6 місяців.⁶³

---

⁵⁹ Мокій А. І. Міжнародні організації : [навч. посібн.] / А. І. Мокій, Т. П. Яхно, І. Г. Бабець. – К. : ЦУЛ, 2011. 280 с.

⁶⁰ Там само, с. 102.

⁶¹ Шреплер Х.-А. Международные экономические организации. Справочник / Х.-А. Шреплер; сост.: С. А. Тюпаев, И. Н. Фомичева. – М. : Международные отношения, 1999. 454 с.

⁶² Офіційний сайт ЄБРР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/ru/home.html>

⁶³ Глосарій (Міжнародні організації) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epi.cc.ua/glossariy-mejdunarodnyie-organizatsii-22533.html>

Кредитні механізми, які використовує МВФ

<i>Кредитні механізми</i>	<i>Принципова дія механізмів</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Звичайні (механізм резервних часток, механізм кредитних часток, кредити, механізм розширеного фінансування, механізм додаткового фінансування)	Механізм резервних часток передбачає автоматичне отримання (за першою вимогою) країною коштів у МВФ у межах її резервної позиції (резервна частка та кредитна позиція). Для купівлі таких коштів не потрібна попередня згода Фонду. Використання резервної позиції розглядається не як кредитна операція, а як вилучення країною іноземної валюти, що внесена нею до Фонду в рахунок підписки. Комісійні та відсоткові платежі не сплачуються, повернення отриманих валютних ресурсів не вимагається
	Механізм кредитних часток (діє з 1952 р.) є основним. Кошти в іноземній валюті, які становлять 100% величини квоти, що можуть бути придбані країною-учасницею понад величину резервної частки, поділяються на чотири кредитні частки (транші). Країна, яка витрачає свої кредитні частки у Фонді, може використати повністю або частково також резервну частку чи зберегти її. Гранична величина іноземної валюти, яку країна може придбати у МВФ у результаті повного використання резервної та кредитної часток, складає 125% розміру її квоти ⁶⁴
	Угоди про резервні кредити або угоди «стенд-бай» (як і угоди про розширені кредити) передбачають отримання країною гарантії, що вона зможе автоматично одержувати іноземну валюту від МВФ в обмін на національну валюту у визначеній сумі в будь-який час упродовж терміну дії угоди за умови дотримання країною вимог, передбачених угодою

⁶⁴ Мокій А. І. Міжнародні організації : [навч. посібн.] / А. І. Мокій, Т. П. Яхно, І. Г. Бабець. – К. : ЦУЛ, 2011. 280 с.

1	2
<p>Спеціальні компенсаційні (механізм компенсаційного фінансування, механізм фінансування у випадку непередбачених обставин, механізм фінансування системних перетворень, механізм фінансування</p>	<p>Механізм розширеного фінансування доповнює механізми резервних і кредитних часток і передбачає кредитування на основі середньострокових програм розширеного фінансування на період до трьох років з метою подолання труднощів із платіжним балансом через макроекономічні проблеми у сфері виробництва, торгівлі, ціноутворення, які перешкоджають реалізації політики. Повернення використаних валютних коштів здійснюється дванадцятьма рівними внесками протягом терміну від 4,5 до 10 років з дня кожної купівлі валюти</p>
<p>буферних запасів</p>	<p>Механізм додаткового фінансування (діє з 1977 р.) надає змогу використовувати позикові ресурсів для додаткового фінансування, що надається країнам із хронічним дефіцитом платіжного балансу і вичерпаними лімітами одержання звичайних кредитів за рахунок звичайних позикових ресурсів. Додаткове фінансування здійснюється у вигляді резервних кредитів, що передбачають використання верхніх кредитних часток, або розширених кредитів. Ці кредити видаються на умовах, близьких до ринкових; їхня тривалість перевищує 12 місяців, а інколи досягала трьох років</p>
	<p>Механізми компенсаційного фінансування та фінансування у випадку непередбачених обставин застосовується для компенсації втрат від експортної виручки, покриття витрат на послуги, відшкодування збитків, пов'язаних зі зростанням цін на імпортоване зерно (збитки мають тимчасовий характер, викликані зовнішніми обставинами, що не залежать від країни). До переліку послуг, що підлягають компенсаційному фінансуванню, належать надходження від експлуатації нафтопроводів; плата за транзит суден через канали; доходи від судноплавства; транспортні перевезення; будівництво; страхування</p>

1	2
	<p>Механізм фінансування системних перетворень (діє з 1993 р.) дає змогу отримати кошти з Фонду системної трансформації. Є тимчасовим механізмом, метою дії якого є надання державам-учасницям фінансової допомоги для врегулювання проблем платіжного балансу, пов'язаних із переходом від торгівлі, що ґрунтується на неринкових засадах, до багатосторонньої торгівлі на ринкових умовах</p> <p>Механізм фінансування буферних запасів (діє з 1969 р.) дає можливість отримати кошти з Фонду буферних запасів з метою отримання допомоги країнам-учасницям у фінансуванні ними своєї участі у створенні міжнародних буферних запасів сировинних товарів відповідно до товарних угод у тих випадках, коли країна зазнає труднощів із платіжними балансами через несприятливу кон'юнктуру на світових товарних ринках. Кредити видаються на термін до 3–5 років у розмірі, еквівалентному 45% величини квоти, на створення буферних запасів олова, какао, каучуку, цукру</p>
Механізм надзвичайної допомоги	Діє у формі закупівель товарів з метою надання допомоги країнам-учасницям у розв'язанні проблем платіжного балансу у випадку непередбачених стихійних лих
Механізми допомоги країнам з низьким рівнем доходів.	Передбачає надання фінансових ресурсів із Фонду структурної перебудови та з розширеного фонду структурної перебудови (різняються за рівнем доступу країн-членів до ресурсів, за масштабом і темпами реалізації структурної перебудови в країні-позичальниці, процедурами моніторингу та джерелами фінансування). Кошти призначені для позик, допомоги бідним країнам із хронічним дефіцитом платіжних балансів для короткострокових програм макроекономічної і структурної перебудови

Джерело: розроблено авторами за⁶⁵

Вплив МБРР на динаміку та напрями економічного розвитку більшості країн є надзвичайно вагомим. На початку діяльності

⁶⁵ Мокій А. І. Міжнародні організації : [навч. посібн.] / А. І. Мокій, Т. П. Яхно, І. Г. Бабець. – К. : ЦУЛ, 2011. С. 48

МБРР кредитував ретельно відібрані конкретні об'єкти приватного сектору (переважно об'єкти інфраструктури). Згодом це викликало незадоволення позичальників, оскільки обмежувало можливість їхнього маневру. Тому кредити стали менше прив'язуватись до конкретних об'єктів, а банк, крім підприємств приватного сектору, став кредитувати й державні підприємства, але під гарантії уряду. Банк кредитує також галузі, куди приватний капітал іде неохоче через їхню високу капіталоємність або низьку рентабельність (енергетика, транспорт, сільське господарство). Нині надання кредитів Світовим банком має демонстраційний ефект: його авторитет стимулює приватних інвесторів та інші банки спрямовувати капітали в країни, що одержали кредити від МБРР.⁶⁶

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) (European Bank for Reconstruction and Development) утворений у 1991 р. (штаб-квартира у Лондоні) з метою сприяння реформам у країнах Центральної і Східної Європи у зв'язку з переходом країн цього регіону до орієнтованої на ринок економіки (включно з демонополізацією і приватизацією), активного інтегрування економік цих країн у міжнародні господарські зв'язки. Засновниками банку є 40 країн і дві міжнародні організації (Європейське Економічне Співтовариство і Європейський інвестиційний банк).⁶⁷ У створенні банку брав участь колишній СРСР, членом банку є нині Україна.

ЄБРР працює лише на комерційних засадах, надаючи допомогу в розвитку підприємницької діяльності, всіляко заохочуючи екологічну діяльність та енергозбереження, висуваючи природоохоронні вимоги до проектів, що фінансуються, є розпорядником фондів, які створено для посилення безпеки АЕС у регіоні. ЄБРР є не лише кредитором, а й інвестором, а також здійснює консалтингову діяльність і надає технічну допомогу (консультації, курси банкірів та менеджерів, допомога в організації систем розподілу продовольства), залучаючи ресурси створених у країнах ЄС спеціальних фондів, міжнародних організацій, оскільки окремих коштів для цього не має.⁶⁸

---

⁶⁶ Егоров А. В. Международная финансовая инфраструктура / А. В. Егоров. – М. : Линор, 2009. С. 32

⁶⁷ Офіційний сайт ЄБРР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/ru/home.html>

⁶⁸ Егоров А. В. Международная финансовая инфраструктура / А. В. Егоров. – М. : Линор, 2009. С.35.

Кредити лише цільового спрямування надаються приватним (60%) і державним (40%) структурам під конкретні проекти. Кредитні ресурси ЄБРР поділяються на звичайні й кошти спеціальних фондів. За рахунок звичайних ресурсів надаються кредити під ефективні та надійні проекти розвитку. Спеціальні фонди призначені для пільгового кредитування низькорентабельних галузей соціальної інфраструктури та надання технічної допомоги.⁶⁹

Місцеві представництва ЄБРР відкрито в усіх країнах, працівники яких повноправно беруть участь у розробленні нових проектів і контролі за перебігом зростаючого числа операцій ЄБРР. Беззаперечною перевагою діяльності банку є прийняття ризиків, які оцінюються на підставі досвіду роботи ЄБРР у регіоні. Прийняття ризиків збільшує комерційні можливості ЄБРР у країнах, де здійснюються операції банку.⁷⁰

Банк міжнародних розрахунків (БМР) (Bank for International Settlement – BIS) заснований під час реалізації плану Юнга у 1930 р. на підставі міждержавної Гаазької угоди, підписаної Бельгією, Великою Британією, Німеччиною, Італією, Францією, Японією, та Конвенції цих країн зі Швейцарією, на території якої функціонує банк. Основна мета його створення полягала у врегулюванні проблем платежів Німеччини. Сьогодні БМР є однією з перших кредитних установ регіонального типу, міждержавним банком, де проводяться комерційні операції для центральних банків 49 країн з організацією валютного співробітництва.

Міжнародну фінансову корпорацію (МФК) (International Finance Corporation, IFC) створено в 1956 р. за ініціативою США. МФК є однією з організацій Групи Світового банку і найбільшою установою у сфері глобального розвитку, особливо у галузі промисловості. МФК працює лише з приватним сектором 100 країн, що розвиваються, з метою сприяння економічному розвитку країн – членів Корпорації шляхом підтримки приватного підприємництва, особливо в найменш розвинутих регіонах, надаючи кредити (від 1 млн до 100 млн дол. США) строком від 5 до 15 років високорентабельним приватним підприємствам із пільговим періодом до 4 років. Відсоткові ставки

---

⁶⁹ Офіційний сайт МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.imf.org.

⁷⁰ Мокій А. І. Міжнародні організації : [навч. посібн.] / А. І. Мокій, Т. П. Яхно, І. Г. Бабець. – К. : ЦУЛ, 2011. 280 с.

різні й залежать від країни та конкретних проектів. На відміну від МБРР кредити МФК надаються без гарантії уряду.⁷¹

МФК розпоряджається більшою сукупністю інструментів, ніж МБРР. Вона не тільки надає кредити (перший етап діяльності), а й бере участь в капіталі (з 1961 р.). Проте метою цієї участі є не участь у володінні компанією, а залучення приватних інвесторів, особливо нерезидентів. Як і МБРР, МФК основну масу ресурсів формує шляхом залучення коштів зі світового ринку капіталів. Але її фінансові можливості набагато менші, ніж у МБРР і навіть у Міжнародної асоціації розвитку (МАР). На відміну від МБРР, МФК не обмежена у наданні позики чи гарантій позикам. Вона може інвестувати в будь-якій формі, що її вважає необхідною (акції, позики, інші боргові інструменти, котрі конвертуються в акції, та гарантії). МФК не надає фінансування урядам і не може отримувати від них платіжних гарантій.⁷²

Міжнародну асоціацію розвитку (МАР) (International Development Association, IDA) засновано в 1960 р., коли з'ясувалося, що за межами діяльності МБРР залишається велика кількість країн, які розвиваються, для котрих ринкові, хоч і дещо полегшені, умови кредитування МБРР є неприйнятними. Тому метою діяльності МАР є надання фінансової допомоги на пільгових умовах урядам найбільш бідніших країн і країн, що розвиваються (спочатку з ВВП на одну особу 925 дол. США, а з 2007 р. – 1025 дол. США на рік), які не в змозі вчасно й у повному обсязі розрахуватися за кредитами, наданими МБРР. З 1961 р. МАР є спеціалізованою установою ООН із місцезнаходженням у м. Вашингтоні (США). До складу МАР входять 170 країн: 26 більш економічно розвинутих і 144 менш економічно розвинутих країн. Обов'язковою умовою вступу до цієї організації є членство в МБРР і МВФ. Членство в МАР відкрите для всіх членів МБРР.⁷³

За цілями діяльності МАР (надання позик для пріоритетних, економічно й технічно обґрунтованих проектів у межах національної економіки) схожа на МБРР. Але джерела коштів і умови надання капіталу різні: кошти МАР утворюють внески МБРР та МВФ (за

---

⁷¹ Международная финансовая корпорация: опыт стратегического управления [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.veb.ru/common/upload/files/veb/analytics/strman/sm201202ifc.pdf>

⁷² Патица Н. І. Міжнародні валютно-кредитні відносини : [навч. посібн.] / Н. І. Патица. – К. : Знання, 2012. С. 476.

⁷³ Там само, с. 468.

рахунок чистого доходу) і донорів, а кредити найбільшим країнам є безпроцентними.⁷⁴

Навіть така стисла характеристика найбільших суб'єктів фінансової глобалізації наочно показує їхню потужність у концентрації та всеосяжному розподілі ресурсів глобального фінансового ринку. І країни, що потрапили до сфери їхньої дії, зазнають вплив основних суб'єктів фінансової глобалізації на фінансову і бюджетну безпеку. З одного боку, діяльність суб'єктів фінансової глобалізації забезпечує приплив інвестицій до країни, допомагає вирішувати проблеми у бюджетній системі, забезпечує фінансування розвитку окремих галузей та секторів економіки. З другого боку, діяльність суб'єктів фінансової глобалізації суттєво обмежує ефективність інструментів регулювання національних фінансових ринків, примушує адаптуватися до стандартів та вимог міжнародних (а останнім часом і регіональних) фінансових організацій. До того ж пріоритети фінансування, встановлені ними, не завжди відповідають національним інтересам. Таку невідповідність, щоправда, виправляє регіоналізація міжнародної фінансової інфраструктури, яка втілюється в її адаптації до специфіки та особливостям потреб окремих регіонів світової економіки і в такий спосіб сприяє посиленню гнучкості та оперативності діяльності суб'єктів фінансової глобалізації.

Структура, принципи організації та дії міжнародних інституцій великою мірою визначаються особливостями часу, а тому не залишаються незмінними й постійно трансформуються. Яскравою тенденцією в такій трансформації, поряд зі згаданою регіоналізацією міжнародної фінансової інфраструктури, є її роздержавлення, яке виявляється в суттєвому зростанні протягом останніх років ролі та вагомості недержавних міжнародних організацій у функціонуванні світової фінансової системи. У певних її сегментах недержавні міжнародні організації займають домінуючі позиції, наприклад, система SWIFT (закрите акціонерне товариство, створене банками-учасниками міжнародних розрахунків) є основою для низки міжнародних і національних платіжних систем. Рада з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB), якою розроблено Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (IAS) і фінансової

---

⁷⁴ Мокій А. І. Міжнародні організації : [навч. посібн.] / А. І. Мокій, Т. П. Яхно, І. Г. Бабець. – К. : ЦУЛ, 2011. С. 48

звітності (IFRS), що визначають порядок відображення у звітності публічних компаній їхніх активів та зобов'язань і таким чином впливають на вибір цими компаніями фінансової тактики. Ці стандарти тією чи іншою мірою використовуються у більшості країн.⁷⁵

Недержавні міжнародні організації вже традиційно прагнуть до ключових позицій передусім у сферах, де роль держави традиційно була слабкою. Наприклад, ідеться про регулювання позабіржового фінансового ринку, яке взяли на себе Міжнародна асоціація свопів і деривативів (ISDA) та Асоціація позикового ринку (LMA). Проте недержавні міжнародні організації цим не обмежуються і намагаються зайняти якщо не провідні, то вагомі позиції у сферах, що перебувають під контролем держави (наприклад, регулювання біржового ринку, банківський і страховий нагляд). Організації учасників ринку (IBFed, WFII, Всесвітня біржова федерація – WFE) активно співпрацюють із міжнародними організаціями регулюючих органів (BCBS, IAIS, IOSCO), а іноді і є їх асоційованими членами або спостерігачами. Це дає їм можливість лобювати галузеві інтереси в регулюючих органах і впливати на формування галузевих стандартів.⁷⁶

Ще однією яскравою тенденцією діяльності суб'єктів фінансової глобалізації є ускладнення системи зв'язків між міжнародними фінансовими організаціями, внаслідок чого світова фінансова система стає дедалі складнішою, виникає широкий спектр гібридних фінансових інструментів і складних фінансових схем.⁷⁷ Наприклад, складні деривативи стали об'єктом купівлі-продажу на міжнародних ринках, що актуалізувало та активізувало зрощування фінансових ринків із ринками страхових послуг, нерухомості, товарними ринками.⁷⁸ Таке зрощування є, з одного боку, характерною ознакою фінансової глобалізації, а, з другого – її прямим наслідком. Зрощування фінансових ринків із ринками страхових послуг, нерухомості, товарними ринками має декілька наслідків, що переважно розцінюються як негативні.

---

⁷⁵ Слепов В. А. Глобализация финансовой инфраструктуры / В. А. Слепов, А. В. Егоров Вестник Российской экономической академии имени Г. В. Плеханова. 2010. № 2(32). С. 7.

⁷⁶ Куцик П. О. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : [монографія] / П. О. Куцик, О. І. Ковтун, Г. І. Башнянин. – Львів : ЛКА, 2015. 594 с.

⁷⁷ Слепов В. А. Глобализация финансовой инфраструктуры / В. А. Слепов, А. В. Егоров Вестник Российской экономической академии имени Г. В. Плеханова. 2010. № 2(32). С. 11.

⁷⁸ Обзор мирового экономического и социального положения, 2015 г. Переоснащение мирового развития. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/wess2015.pdf>.

Ускладнення світової фінансової системи зумовлює необхідність співпраці міжнародних фінансових організацій у формі систематичних консультацій і координації дій та реалізації спільних проектів. Наприклад, IASB координує з IOSCO і WFE свої розробки з обліку цінних паперів, а з IAIS – зі страхового обліку, Європейська банківська федерація (EBF) спільно з Асоціацією учасників валютного ринку (ACI) розраховує ставку EURIBOR, а WFE і Міжнародна рада асоціацій учасників ринку цінних паперів (ICSA) реалізують спільний освітній проект.⁷⁹

Україна сьогодні співпрацює з основними суб'єктами фінансової глобалізації – провідними міжнародними фінансовими організаціями (МФО). Співпраця з МВФ є необхідною умовою вступу до більшості інших МФО. Україна не входить до засновників цих організацій і не належить до розвинутих країн, а тому виступає отримувачем фінансової допомоги на умовах і за правилами, що визначені установчими документами МФО, які, на жаль, не завжди можна виконати повною мірою. В Україні кожна з МФО використовує різні форми та механізми співпраці, спрямовані на досягнення конкретних цілей співробітництва. Тому й спостерігаються особливості співпраці МФО з Україною. Загальну характеристику участі України в діяльності МФО наведено у табл. 1.2

Отже, глобалізація, що розпочалася кілька десятиліть тому, сьогодні характеризується високою інтенсивністю і динамічністю, які посилюються внаслідок постійного удосконалення інформаційних технологій та появи нових нормативів. Фінансова глобалізація – це складний, інтегрований та об'єктивний процес, що є результатом поглиблених фінансових зв'язків країн, лібералізації цін, міжнародних інвестиційних і фінансових потоків, створення й поширення глобальних транснаціональних фінансових груп, які можуть як позитивно, так і негативно впливати на розвиток фінансових систем країн.

---

⁷⁹ Слепов В. А. Глобализация финансовой инфраструктуры / В. А. Слепов, А. В. Егоров Вестник Российской экономической академии имени Г. В. Плеханова. 2010. № 2(32). С. 12.

Характеристика співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями

<i>Міжнародна фінансова організація, початок співробітництва</i>	<i>Пріоритетні напрями співробітництва</i>	<i>Умови та особливості співробітництва</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
МВФ, 1992 р.	Системне кредитування у вигляді грантів, коротко- та середньострокових кредитів при дефіциті платіжного балансу. Кредити спрямовуються на підтримку курсу національної валюти, міжнародних резервів держави та активних позицій платіжного балансу	Надання кредитів супроводжується сукупністю умов, вимог та рекомендацій, спрямованих переважно на прив'язування фінансової системи країни до міжнародних фінансових потоків (соціальні ініціативи української влади, реформи у сфері оподаткування, підвищення ціни на газ для населення, проведення пенсійної реформи, скорочення дефіциту бюджету та ін.). Отримувачем кредитів МВФ є Національний банк України. Переважно використовується програма «попереджувальний stand-by»
ЕБРР, 1992 р.	Пріоритетними напрямами є агропромисловий, фінансовий та транспортний сектор (муніципальна та транспортна інфраструктура), а також енергетика та енергозбереження, розвиток малого і середнього бізнесу	Портфель проектів переважно сконцентровано у приватному секторі. Постійно збільшуються фінансові ресурси, що виділяються на приватні малі та середні підприємства. За фінансування проектів у приватному секторі, як правило, не потрібні державні гарантії, але тоді ціна кредиту може бути істотно підвищена (враховуються комерційні ризики проектів). Обсяг інвестицій залежить від покращання інвестиційного клімату в країні, успіхів у адміністративній, політичній та податковій реформах, у реформі судової системи в аспекті гармонізації українського та європейського законодавств

Продовження табл. 1.2

1	2	3
МБРР, 1992 р.	Системні проекти зі здійснення економічної реформи (реформування державного сектору, структурні та інституційні зміни в галузях і секторах економіки)	Отримані кошти використовуються лише для підтримки платіжного балансу та фінансування дефіциту державного бюджету і повертаються за рахунок бюджету
Міжнародна фінансова корпорація, 1994 р.	Агробізнес, виробництво будівельних матеріалів, фінансовий сектор та неспеціалізовані виробничі галузі, розширення й модернізація вітчизняних компаній, посилення їхнього корпоративного управління та створення нових робочих місць, зокрема для українських селян	Не потрібні урядові гарантії, тому проекти вибираються з особливою прискіпливістю й обов'язково мають бути прибутковими для інвесторів, вигідними для економіки країни, а також повністю відповідати екологічним і соціальним вимогам. Кредити, що видаються, зазвичай не перевищують 25% вартості проекту. Процентні ставки залежать від країни та проекту
Міжнародна асоціація розвитку, 2004 р.	Отримання безпроцентних довгострокових кредитів у соціальній, муніципальній та освітній сферах. Такі кредити вважалися доцільними для оновлення та розширення міських комунікацій. Також великий інтерес викликало кредитування модернізації енергетичних мереж, що є доцільним для ефективного використання енергетичних ресурсів. Із цієї самої причини ефективним є використання кредитів для переоснащення комунального сектору більш сучасним і економічним обладнанням	Економічна привабливість пільгових кредитів: отримання безпроцентних довгострокових кредитів у соціальній, муніципальній та освітній сферах. Кредитування модернізації енергетичних мереж, що доцільне для ефективнішого використання енергетичних ресурсів. Використання кредитів для переоснащення комунального сектору сучаснішим та економічнішим обладнанням

Джерело: розроблено авторами з використанням.^{80, 81, 82, 83.}

⁸⁰ Мокій А. І. Міжнародні організації : [навч. посібн.] / А. І. Мокій, Т. П. Яхно, І. Г. Бабець. – К. : ЦУЛ, 2011. 280 с.

⁸¹ Міжнародні фінансові організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ugin.com.ua/inf_dov-mfo.htm.

⁸² Шреплер Х.-А. Международные экономические организации. Справочник / Х.-А. Шреплер; сост.: С. А. Тюпаев, И. Н. Фомичева. – М.: Международные отношения, 1999. 454 с.

⁸³ Офіційний сайт ЄБРР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/ru/home.html>

Протягом останніх десятиліть Україна поступово долучалась до фінансової глобалізації і сьогодні можна говорити про її повноцінну участь у цьому процесі. Тому численні явища та процеси, що відбуваються в економіці України, мають розглядатися з урахуванням впливу глобалізації загалом і фінансової глобалізації зокрема. Врахування впливу фінансової глобалізації неминуче під час розгляду процесів у фінансовій та бюджетній системах України. При цьому необхідно зважати на дуальний характер впливу фінансової глобалізації. З одного боку, відкритість капіталу, доступ до міжнародних фінансових ресурсів дуже важливі для України, оскільки це сприяє підвищенню стійкості національної економіки, збільшенню динаміки розвитку, зміцненню її позицій у світовій економіці, полегшує бюджетний процес. Особливо виразно позитивний вплив фінансової глобалізації виявляється в розвитку фінансового сектору вітчизняної економіки, підвищенні якості інституцій та макроекономічної політики.

Сучасний стан економіки не відповідає вимогам фінансової стійкості та безпечного розвитку і перебуває в зоні значної небезпеки.

Ефективна система забезпечення національних економічних інтересів держави, особливо в умовах глобалізаційних процесів, має характеризуватися певними якісними критеріями й параметрами, що забезпечують прийнятні для більшості населення умови життя та розвитку особистості, стійкість соціально-економічної ситуації, воєнно-політичну стабільність суспільства, цілісність держави, можливість протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх загроз.⁸⁴

Але одночасно фінансова глобалізація примушує фінансову систему України до функціонування за встановленими стандартами, регуляторами, механізмами, нормами й правилами, у розробленні яких Україна участі не брала. І далеко не завжди дотримання цих стандартів, регуляторів, механізмів, норм та правил відповідає національним інтересам України.

---

⁸⁴ Сергеев Д. В. Глобализация и регионализация мировой экономики: Основные тенденции и перспективы : дис. на соиск. научн. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.14 / Д. В. Сергеев. М., 2003. 161 с.

1.3. Структура загроз економічній безпеці держави: сучасні тенденції та оцінювання впливу

На сучасному етапі розвитку суспільства існуючі концептуальні підходи до розуміння економічної безпеки національної економіки не заперечують, а взаємодоповнюють один одного, оскільки загрози національній економіці можуть створюватися й зарубіжними конкурентами (про що зазначав Ф. Ліст), і «провалами ринку» (на що звертав увагу Дж. М. Кейнс), і «провалами держави» (як вважав Е. де Сото).

Таким чином, проблема визначення економічної сутності основних понять економічної безпеки, таких як «виклик», «ризик», «небезпека» та «загроза», які відрізняють економічну безпеку від традиційної економічної теорії й концепцій економічного зростання, де акцент робиться не на небезпечних факторах економічного розвитку, а на сприятливих умовах, що визнаються рушієм економічного розвитку, потребує окремого узагальнення та систематизації.

Складність визначення змісту категорії «загроза економічній безпеці національної економіки» в тому, що це поняття, не притаманне класичній економічній теорії, розглядається лише в рамках національної безпеки як окремий різновид загроз національній безпеці, є недостатньо розробленим з позицій економічної безпеки держави і поза дисципліною «економічна безпека» як економічна категорія практично не застосовується.

На сьогодні в науковій літературі існує значна невизначеність щодо трактування терміна «загроза» (threat), а також сформувалися різні підходи щодо дослідження загроз економічній безпеці. Широко використовується набір спеціалізованих термінів для вимірювання рівня шкідливого впливу певного явища чи події, серед яких найпоширенішим є «ризик» (risk), «небезпека» (hazard), до того ж різні науковці часто розглядають такі терміни як синоніми або надають їм взаємно неузгодженого змісту. Необхідно чітко визначити особливості та взаємозв'язки цих понять у системі економічної безпеки національної економіки.

Узагальнюючи наукові підходи до розуміння сутності економічної безпеки національної економіки, можна представити при-

чинно-наслідковий зв'язок основних її теоретичних понять, а саме: національні економічні інтереси – економічні загрози – економічна безпека національної економіки (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Причинно-наслідковий зв'язок основних категорій економічної безпеки національної економіки

Джерело: складено авторами

Ключовою категорією економічної безпеки національної економіки з позицій її забезпечення є загроза економічній безпеці в процесі реалізації національних економічних інтересів. Як відзначив російський науковець, фахівець з питань економічної безпеки держави В. К. Сенчагов,⁸⁵ система економічної безпеки як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні будується на основі тріади «інтереси – загрози – захист». Якщо національні економічні інтереси захищені від деструктивного впливу різного роду загроз, забезпечується найвищий рівень економічної безпеки національної економіки. У випадку недостатнього рівня захисту національних економічних інтересів від небезпечного впливу економічних загроз має місце протилежна, небезпечна ситуація в економічній системі держави.

Узагальнення та систематизація існуючих у зарубіжній і вітчизняній науковій літературі трактувань поняття «загроза економічній безпеці» на макрорівні (табл. 2.3) дозволили дійти висновку, що економічні загрози – це наявні чи потенційно можливі процеси, явища, умови і чинники, які створюють небезпеку та перешкоджають реалізації національних економічних інтересів.

⁸⁵ Экономическая безопасность: Общий курс: Учебник / Под ред. В. К. Сенчагова. 2-е изд. – М. : Дело, 2005. – 896 с.

Огляд визначень «загроза економічній безпеці» на макрорівні

Зміст терміна «загроза»	Джерело (автори)
1	2
Загрози національній безпеці України – явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України	Про основи національної безпеки України ⁸⁶
Загрози економічній безпеці України – це сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у економічній сфері	Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена наказом Мінекономіки України від 02.03.2007 № 60 (втратила чинність від 29.10.2013) ⁸⁷
Загрози економічній безпеці України – це чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, чим створюють небезпеку для життєзабезпечення нації, її соціально-економічної та політичної системи	Концепція економічної безпеки України 1999 р. за заг. ред. В. М. Гейця ⁸⁸
Загрози економічній безпеці держави – це явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної системи, національних цінностей, життєзабезпечення нації й окремої особи.	З. С. Варналій, ⁸⁹ О. Є. Користін, О. І. Барановський; Л. В. Герасименко В. І. Мунтіян; ⁹¹ В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько ⁹²

⁸⁶ Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] / Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

⁸⁷ Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738 (втратила чинність від 29.10.2013 р.).

⁸⁸ Концепція економічної безпеки України / Ін-т. екон. прогнозування; кер. проекту В.М. Геєць. – К. : Логос, 1999. 56 с.

⁸⁹ Економічна безпека : навч. посіб. / під заг. ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. С. 66.

⁹⁰ Економічна безпека: навч. посіб. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін. – К. : Алерта; КНТ; Центр учб. літератури, 2010. 368 с.

⁹¹ Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян – К. : КВІЦ, 1999. 462 с.

⁹² Загашвили В. С. Экономическая безопасность России / В. С. Загашвили. – М. : Юрист, 1997. 240 с.

1	2
Загрози економічній безпеці держави – це акції, події, явища або формалізована сукупність чинників, які містять у собі небезпеку і спрямовані на об’єкт захисту	Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та інші ⁹⁵
Загрози економічній безпеці держави – це будь-який намір, можливість заподіяти фізичну, моральну, матеріальну чи іншу шкоду суспільним чи особистим інтересам	В. А. Передборський ⁹⁴
Загрози інтересам безпеки – це детерміновані об’єктивно-суб’єктивними факторами об’єктивні можливості або (та) готовність будь-якого суб’єкта соціальної дійсності нанести збитки життєво важливим інтересам України з метою розв’язання існуючих суперечностей та одержання односторонніх переваг.	А. П. Смелянцев ⁹⁵
Загрози економічній безпеці держави – це ендегенні та екзогенні шоки економічного і політичного походження, здатні дестабілізувати національну або міжнародну економічну систему.	С. О. Афонцев ⁹⁶
Загроза економічній безпеці держави – це деякий збиток, інтегральний показник якого виражатиметься мірою зниження економічного потенціалу країни за певний проміжок часу.	М. А. Бендиков ⁹⁷
Загрози економічній безпеці – це явища і процеси, які справляють негативний вплив на господарство країни, реалізацію економічних інтересів особистості, суспільства та держави.	Г. С. Вечканов ⁹⁸
Загрози економічній безпеці держави – це найбільш конкретна й безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку інтересам держави, суспільства, підприємств, особистості, а також національним цінностям і національному способу життя.	Л. П. Гончаренко ⁹⁹

⁹⁵ Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2009. 312 с.

⁹⁴ Передборський В. А. Економічна безпека держави [монографія] / В. А. Передборський. – К. : Кондор, 2005. 391 с.

⁹⁵ Смелянцев А. П. Проблема загроз інтересам безпеки України (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03 / А. П. Смелянцев; Харківський військовий університет Міністерства оборони України. – Х., 2001. 18 с.

⁹⁶ Афонцев С. А. Национальная экономическая безопасность: на пути к теоретическому консенсусу / С. А. Афонцев Мировая экономика и международные отношения. 2002. № 10. С. 30–39.

⁹⁷ Бендиков М. Экономическая безопасность наукоемких производств / М. Бендиков, Е. Хрусталева Вопросы экономики. 1999. № 9. С. 119–125.

⁹⁸ Вечканов Г. С. Экономическая безопасность : Учебник для вузов. – СПб. : Питер. 2007. 384 с.

⁹⁹ Экономическая и национальная безопасность: Учебник / Под ред. Л. П. Гончаренко. – М. : ЗАО «Издательство Экономика», 2007. 543 с.

1	2
Загрози економічній безпеці держави – це негативні зміни у зовнішньому політичному, економічному або природному середовищі, які наносять реальну чи потенційну шкоду державі в цілому, його структурним елементам і безпосередньо життєвим, політичним, економічним інтересам громадян країни	Л. П. Гончаренко ¹⁰⁰
Загрози економічній безпеці держави – це фактори, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки і безпеку незалежному державному існуванню та добробуту народу.	Б. В. Губський ¹⁰¹
Загроза економічній безпеці держави – це об’єктивно існуюча можливість негативної дії на соціальний організм, в результаті якої йому може бути причинний збиток чи шкода, що погіршують його стан, надають його розвитку небажану динаміку або параметри.	В. С. Загашвілі ¹⁰²
Загроза економічній безпеці – це сукупність чинників і умов, які створюють небезпеку для стійкого функціонування національної економіки держави або міжнародної економічної системи	О. В. Колосов ¹⁰³
Загроза економічній безпеці – це актуалізована небезпека, яка характеризується конкретною формою прояву і способом впливу, або сукупність умов та факторів, що створюють небезпеку інтересам громадян, суспільства й держави.	Е. А. Олейніков ¹⁰⁴
Загроза економічній безпеці держави – це стан економіки, коли держава внаслідок внутрішніх та зовнішніх чинників втрачає контроль над виробництвом і обігом та базовими економічними і правовими важелями дії на них.	О. Є. Румянцева ¹⁰⁵

¹⁰⁰ Там само.¹⁰¹ Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення [монографія] / Б. В. Губський. – К.: ДП «Укрархбудінформ», 2001. 122 с.¹⁰² Загашвілі В. С. Экономическая безопасность России / В. С. Загашвили. – М. : Юрист, 1997. 240 с.¹⁰³ Экономическая безопасность хозяйственных систем / Под общей ред. А. В. Колосова. – М. : Изд-во РАГС, 2001. 531 с.¹⁰⁴ Там само, с. 768 с.¹⁰⁵ Румянцева Е. Е. Новая экономическая энциклопедия. 2-е изд. – М. : ИНФРА-М, 2006. 810 с.

Продовження таблиці 1.3

1	2
Загроза (в широкому розумінні) – це такі зміни в зовнішньому або внутрішньому середовищі суб'єкта, які призводять до небажаних змін предмета безпеки.	В. Л. Тамбовцев ¹⁰⁶
Загроза економічній безпеці – небезпека руйнування економічної системи або небезпека завдання їй більш-менш значного збитку; шоки, що виникають у самій економічній системі чи за її межами, що знижують економічний потенціал країни, підривають її незалежність, перешкоджають реалізації національнодержавних інтересів	Н. М. Шатунова ¹⁰⁷

Джерело: складено авторами

У чинному законодавстві України відсутнє трактування поняття «загроза економічній безпеці держави». Офіційно визначено сутність загроз національній безпеці, і серед них виділяють перелік сучасних загроз в економічній сфері, але визначення цього поняття серед основних термінів не наведено. Вітчизняні науковці розуміють під загрозами економічній безпеці національної економіки явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної системи, національних цінностей, життєзабезпечення нації й окремої особи.

У зарубіжній науковій літературі проблема визначення економічної сутності поняття «загроза економічній безпеці держави» розроблена значно ширше, зокрема російські науковці надали кілька десятків відмінних визначень цьому поняттю (див. табл. 2.3). Більшість зарубіжних науковців дотримуються позиції, що у широкому розумінні загроза економічній безпеці держави – це наявність і дія реальних або потенційних сил та чинників, які можуть стати дестабілізуючими стосовно особи, соціальної чи економічної системи та нанести їм збиток або повне знищення.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы / В. Л. Тамбовцев Вестник Московского университета. Серия 6. Экономика. 1995. № 3. С. 3–9.

¹⁰⁷ Шатунова Н. Н. Угрозы экономической безопасности государства : сущность, виды, система индикаторов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.orelgiet.ru/08shatynova.pdf>

¹⁰⁸ Самушенок Т. В. Современные угрозы экономической безопасности России / Т. В. Самушенок Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2008. № 73-1. С. 405-408.

За результатами узагальнення та систематизації існуючих у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі підходів до визначення змісту загроз економічній безпеці можна дійти висновку, що під загрозами економічній безпеці національної економіки слід розуміти сукупність викликів, ризиків, чинників та умов, що унеможливають та/або перешкоджають функціонуванню економічної системи держави, створюють небезпеку національним економічним інтересам, цінностям та основним соціально-економічним пріоритетам.

Використання в науковій літературі декількох синонімічних термінів, для позначення негативних чинників безпеки та різних, часто взаємозаперечувальних варіантів співвідношення між ними не відповідає вимогам до категоріального апарату наукової дисципліни.

Проблема розкриття економічної сутності загроз пов'язана з тим, що у наукових джерелах для позначення несприятливих чинників чи явищ використовується ще декілька подібних за змістом понять, а саме: виклик, небезпека та ризик (рис. 1.4).

На сучасному етапі розвитку теорії економічної безпеки на офіційному рівні прийнято оперувати лише категорією «загроза економічній безпеці», а підхід науковців щодо доцільності диференціації небажаних чинників та явищ на різні за пріоритетом підгрупи в чинному законодавстві України не втілено.

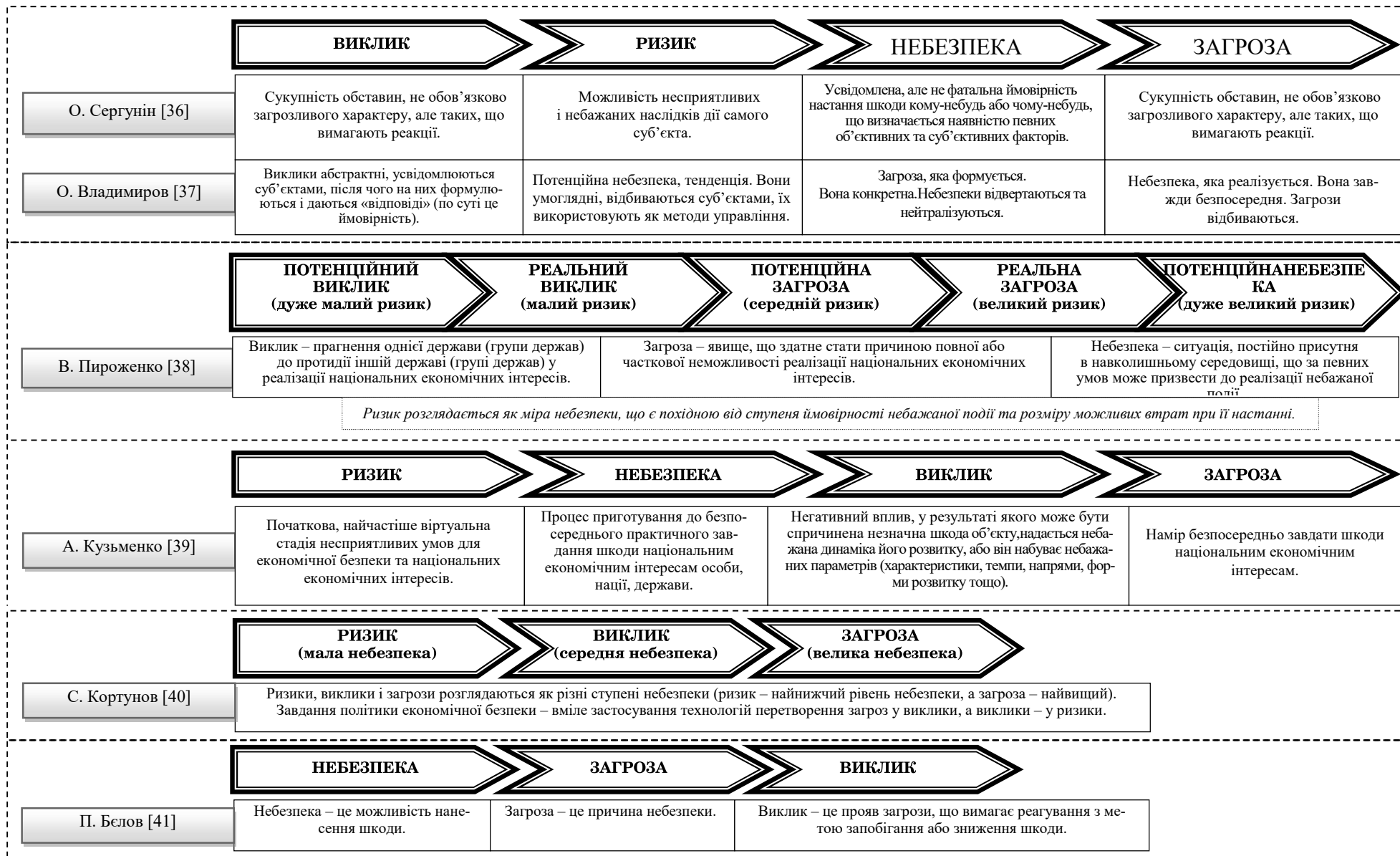
Як видно з рис. 1.4, більшість науковців загрозу розглядають як наслідок небезпеки, але деякі вчені, зокрема В. Пироженко, вважають, що загроза є передумовою небезпеки, а С. Кортунів взагалі розглядає загрозу як ступінь небезпеки. Це свідчить про несформованість понятійно-категоріального апарату економічної безпеки та необхідність його уточнення.

В умовах сьогодення теорія економічної безпеки досить вузько розглядає таке поняття, як ризик, характеризуючи його або як різновид загрози, або як імовірність настання небажаної події. Дотримуємося позиції Є. Ніколаєва¹⁰⁹ стосовно того, що більша увага до ризиків (на додаток до загроз) і ширше застосування підходів ризикології могли б сприяти кращому розумінню й аналізу негативних чинників економічної безпеки та формування нової парадигми забезпечення економічної безпеки на основі упередження загроз, а не їх нейтралізації.

---

¹⁰⁹ Ніколаєв Є. Б. Інтерпретація інтересів і загроз у концепції економічної безпеки / Є. Б. Ніколаєв Економічна теорія. 2011. № 2. С. 16–33.

Рис. 1.4. Тлумачення і співвідношення негативних чинників безпеки

Джерело: складено авторами

Слід окремо відмітити підхід А. Сухорукова¹¹⁰. до трактування змісту категорії «загроза економічній безпеці», який доповнює зміст цього поняття позитивною складовою. Виходячи з класичної схеми SWOT-аналізу, поряд із загрозами (Т – threats) необхідно аналізувати додаткові можливості (О – opportunities), що існують у середовищі, де перебуває об'єкт аналізу. З позицій такого підходу загроза економічній безпеці – це не тільки несприятливі чинники, а й відкриті перед суб'єктом (галуззю, країною тощо) можливості, які, проте, не були вчасно виявлені або використані. Це підтверджується тим, що абсолютно негативних явищ не існує, адже будь-який соціально-економічний процес чи явище, що справляє негативний вплив на одного суб'єкта, в той же час є перевагою і можливістю для іншого або для цього ж самого суб'єкта в майбутньому.

Узагальнюючи сучасні підходи до розуміння суті поняття «загроза економічній безпеці», можна виділити основні фактори, що визначають її зміст та відповідні характерні ознаки, за якими виявляється вплив загрози на економічну безпеку держави (рис. 1.5).

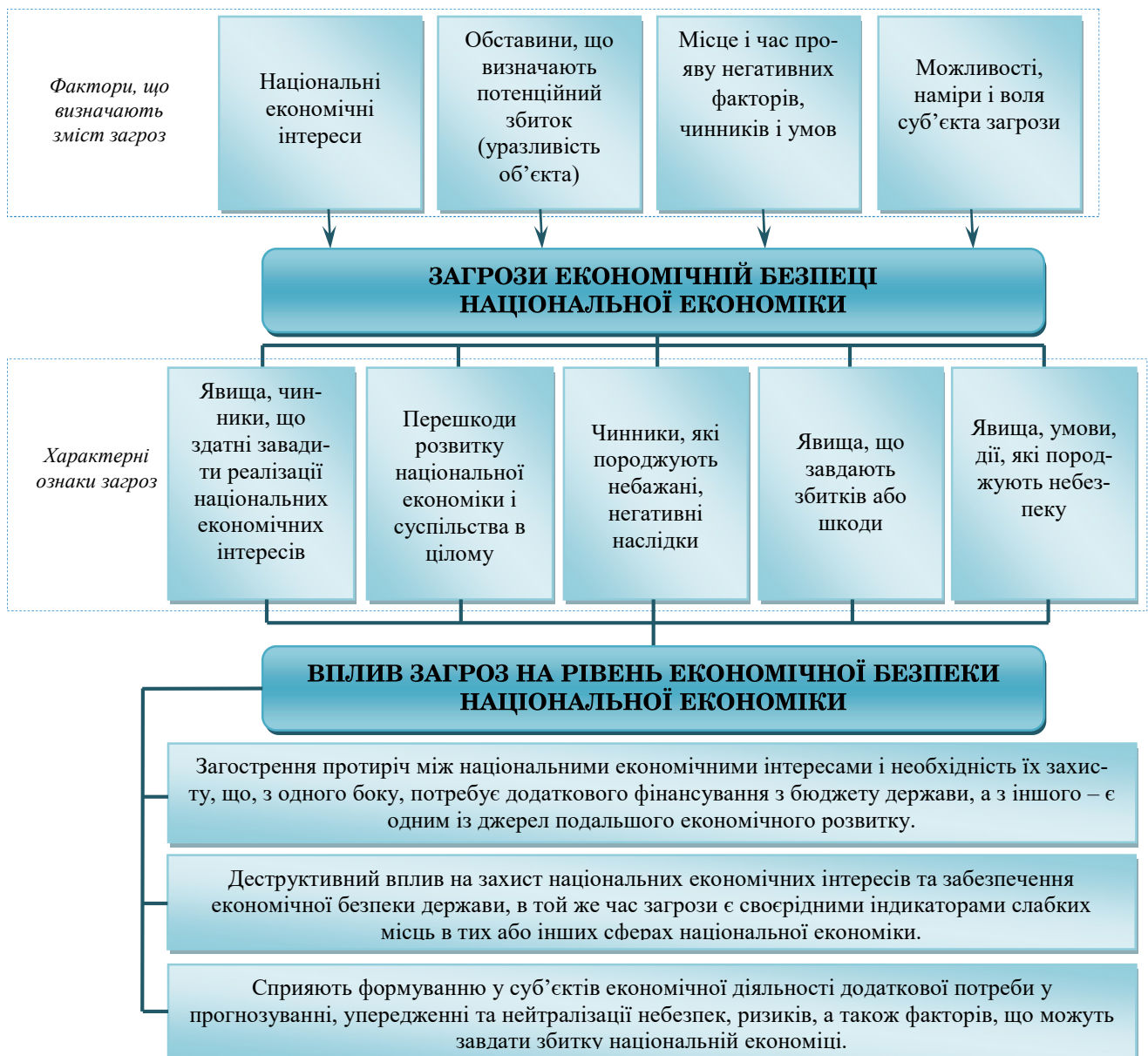
Необхідно зауважити, що не всі загрози економічного характеру слід відносити до загроз економічній безпеці національної економіки. Потрібно чітко розмежовувати загрози стабільності економічної системи і загрози національній безпеці, що носять економічний характер.

Разом із цим не всі зміни в економічній системі є загрозами економічній безпеці держави. Наприклад, негативна дія на економічну систему фінансових шоків чи значне зростання витрат на охорону навколишнього природного середовища може створити деякі складнощі для економічної стабільності, але не буде загрозою економічній безпеці національної економіки за умов реалізації ефективної державної економічної політики. Таким чином, лише окремі зміни в національній економіці можуть бути визнані загрозами її економічній безпеці, а решта з них пов'язана з повсякденною економічною діяльністю і є невід'ємною її частиною.¹¹¹

---

¹¹⁰ Сухоруков А.І. Врахування динамічних зв'язків у системах економічної безпеки / А. І. Сухоруков Стратегічна панорама. 2009.№ 2. С. 115-129.

¹¹¹ Шатунова Н. Н. Угрозы экономической безопасности государства : сущность, виды, система индикаторов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.orelgiet.ru/08shatynova.pdf>

Рис. 1.5. Економічна сутність категорії «загроза» в системі економічної безпеки національної економіки

Джерело: складено авторами

Крім цього, не всі загрози національній безпеці є загрозами економічній безпеці національної економіки. Наприклад, скорочення витрат на оборону не можна вважати загрозою економічній безпеці національної економіки, це навіть бажано з точки зору економічної ефективності, але згубно з позиції національної безпеки. Іншими словами, проблему економічної безпеки необхідно розглядати у власне економічній сфері й у зонах перетину економічної сфери із суміжними позаекономічними сферами (наприклад,

військово-економічна сфера, сфера взаємодії економіки та екології, економічні аспекти забезпечення громадської безпеки тощо).¹¹²

Таким чином, аналіз усієї сукупності економічних загроз у системі економічної безпеки національної економіки є недоцільним, оскільки не всі вони несуть у собі загрозу останній. При цьому загрози економічній безпеці національної економіки необхідно розглядати не як економічні аспекти національної безпеки, а в рамках самостійної концепції економічної безпеки держави як зміни економічної системи держави, що ставлять під загрозу її стабільність і створюють небезпеку національним економічним інтересам, цінностям та основним соціально-економічним пріоритетам.

Сукупність загроз економічній безпеці держави та її національної економіки, що справляють деструктивний вплив на стійкість, стабільність та розвиток економічної системи, виникає внаслідок конфліктів національних економічних інтересів, які не збігаються або суперечать один одному. Як правило, виникнення загроз є тривалим процесом, котрий відбувається під впливом певних факторів чи внаслідок окремих явищ і процесів, які виступають каталізаторами загроз за певних умов, що склалися у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Кожна із загроз має особливі передумови виникнення, власний характер прояву й ступінь впливу на інтегральний показник економічної безпеки держави, чим пояснюється необхідність їх класифікації та систематизації.

Результати дослідження А. П. Смелянцева дозволяють стверджувати, що загрози безпеці як національне явище мають мультикаузальну, багатофакторну природу, а їх вивчення, групування та класифікація передбачає філософський аналіз об'єктивних і суб'єктивних факторів та джерел їх виникнення.¹¹³

Передумовами виникнення загроз економічній безпеці національної економіки можуть бути як свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання (органів державної влади, міжнародних організацій, конкурентів), так і збіг об'єктивних обставин (стан економічної кон'юнктури ринків країни, форс-мажорні обставини, впровадження досягнень науково-технічного прогресу

---

¹¹² Там само.

¹¹³ Смелянцев А. П. Проблема загроз інтересам безпеки України (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03 / А. П. Смелянцев; Харківський військовий університет Міністерства оборони України. – Х., 2001. С. 9.

тощо). При цьому джерела загроз можуть мати об'єктивний або суб'єктивний характер. Суб'єктивними прийнято вважати негативні впливи, які виникають унаслідок неефективної роботи органів влади, підприємств чи інших суб'єктів економічної безпеки, а об'єктивними ті, котрі виникають не через людський фактор.

З точки зору упередження загроз діагностика має ґрунтуватися на аналізі об'єктивних чинників безпеки, до яких К. Мердок у своєму науковому дослідженні відносить, зокрема, такі: зміни в обсягах доходів та їх розподілі, що погіршують стан економічних суб'єктів, різкі зміни рівня зайнятості, інфляції, доступу на ринок, скорочення постачання сировини та інші, які уповільнюють темпи економічного зростання.¹¹⁴

У цілому, аналіз динаміки загроз національним інтересам України, здійснений А. П. Смелянцевим, дозволив виявити такі хронополітичні закономірності їх виникнення і прояву:

1) динаміка загроз підпорядковується особливій ритміці, яка характеризується циклічністю (фазовістю), здатністю проходити різні етапи в розвитку від початкових до кінцевих і навпаки;

2) загрозам властива певна стійкість (здатність відхилитися від напрямку свого оптимального руху під впливом протидіючих сил, але з послабленням їх впливу повертатися до свого початкового стану);

3) загрози впливають на об'єкти, підпорядковуючись хвилеподібній ритміці: активізуються, коли об'єкт перебуває у становищі внутрішньої нестабільності, і загасають, коли останній набуває стабільності та здатності протидіяти їм;

4) ритми впливу різних загроз можуть збігатися, що призводить до формування глобальної мультиплікативної загрози, здатної зруйнувати всю систему безпеки держави.¹¹⁵

Незважаючи на виявлені закономірності виникнення та прояву загроз економічній безпеці, існує складність їх класифікації, що пояснюється комплексною взаємодією загроз, які взаємопов'я-

---

¹¹⁴ Murdoch C. Economic factors as objects of security: Economics security and vulnerability / C. Murdoch, K. Knorr, F. Trager Economics issues and national security. – Lawrence, 1977. P. 67–98.

¹¹⁵ Смелянцев А. П. Проблема загроз інтересам безпеки України (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03 / А. П. Смелянцев; Харківський військовий університет Міністерства оборони України. – Х., 2001. С. 11.

зані та взаємообумовлені спільними деструктивними факторами, що є джерелами цих загроз.

Першим етапом систематизації загроз економічній безпеці національної економіки є виділення всієї сукупності негативних чинників, що можуть перешкоджати реалізації національних економічних інтересів і становити загрозу економічній безпеці національної економіки.

У цьому контексті до загроз економічній безпеці національної економіки прийнято відносити лише ті соціально-економічні чинники та явища, які або повністю руйнують об'єкт (повне обмеження доступу до ресурсів, дезорганізація грошового обігу, що провокує руйнування економічної системи країни тощо), або завдають йому значного збитку. Складнощі виникають при віднесенні останніх до числа загроз, адже в умовах конкуренції ризик є невід'ємною складовою функціонування економічної системи держави. При цьому ті явища, які в короткостроковому періоді можна віднести до загроз економічній безпеці національної економіки (наприклад, ембарго на постачання нафти), у довгостроковому періоді можуть виявитися стимулом для економічного розвитку національного господарства, зростання інноваційної активності, більш раціональної енергетичної політики тощо.

Для цього проводиться комплексний аналіз та прогнозування впливу окремих факторів на рівень економічної безпеки національної економіки з метою формування сукупності загроз економічній безпеці з урахуванням тих чинників, які не лише в найближчий час, але й у перспективі можуть призвести до порушення економічної безпеки національної економіки.

Наступним етапом систематизації загроз економічній безпеці національної економіки є їх групування за найбільш істотними ознаками. Вибір критеріїв групування здійснюється на основі наукового аналізу закономірностей виникнення та прояву загроз економічній безпеці. Виділення різних типів загроз у результаті групування дозволяє розв'язати завдання з вивчення їх складу та дослідження взаємозв'язку і залежності між ними.

У чинному законодавстві України, а саме в Законі України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018,¹¹⁶ на відміну від його попередньої редакції 2003 року, загрози не визначені, а в Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015,¹¹⁷ визначені основні реальні й потенційні загрози національній безпеці України на сучасному етапі, в тому числі в економічній сфері. Перелік основних можливих загроз національній безпеці в економічній сфері України наведено на рис. 1.6.

Недоліком чинного законодавства є те, що загрози економічній безпеці розглядаються лише в рамках національної безпеки, при цьому загрози економічній безпеці національної економіки не систематизовано за окремими складовими економічної безпеки держави, визначеними Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 № 1277).¹¹⁸

У зазначених вище нормативно-правових актах, а також у Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 № 569-р¹¹⁹ визначені загрози лише у деяких сферах економічної безпеки національної економіки, а загрози економічній безпеці національної економіки у решті її складових на законодавчому рівні не декларуються й фактично ігноруються.

Аналіз українського законодавства з національної безпеки дозволяє дійти висновку, що визначені в основних нормативно-правових актах загрози національній безпеці не систематизовані з позицій її фундаментальної основи – економічної безпеки. Виділені економічні загрози в цілому та за двома елементами економічної безпеки держави з дев'яти.

---

¹¹⁶Кукарцев О. Дослідження і теоретизування глобалізації: до історії питання / О. Кукарцев Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Міжвідомч. наук.-техн. зб. Вип. 26. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2014. С. 27–31.

¹¹⁷Егоров А. В. Международная финансовая инфраструктура / А. В. Егоров. – М. : Линоп, 2009. 136 с.

¹¹⁸Waters M. Globalization (Key Ideas) / M. Waters. – London: N. Y. : Routledge, 1995. 272 p.

¹¹⁹Глосарій (Міжнародні організації) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epi.cc.ua/glossariy-mejdunarodnyie-organizatsii-22533.html>

**ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ
В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ**

**Стратегія національної безпеки України,
затв. Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 (ст. 3) [44]**

Економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення:

монопольно-олігархічна, низькотехнологічна, ресурсовитратна економічна модель

відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань соціально-економічного, воєнно-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей

високий рівень тінізації та криміналізації національної економіки, кримінально-кланова система розподілу суспільних ресурсів

деформоване державне регулювання і корупційний тиск на бізнес

надмірна залежність національної економіки від зовнішніх ринків

неефективне управління державним боргом

зменшення добробуту домогосподарств та зростання рівня безробіття

активізація міграційних процесів унаслідок бойових дій

руйнування економіки та систем життєзабезпечення на тимчасово окупованих територіях, втрата їх людського потенціалу, незаконне вивезення виробничих фондів на територію Росії

Загрози енергетичній безпеці:

спотворення ринкових механізмів в енергетичному секторі

недостатній рівень диверсифікації джерел постачання енергоносіїв та технологій

криміналізація й корумпованість енергетичної сфери

недієва політика енергоефективності та енергозабезпечення

Загрози безпеці критичної інфраструктури:

критична зношеність основних фондів об'єктів інфраструктури України та недостатній рівень їх фізичного захисту

**Рис. 1.6. Систематизація загроз національній безпеці України
в економічній сфері (відповідно до чинного законодавства)**

Джерело: складено авторами за матеріалами.^{120, 121.}

¹²⁰ Кукарцев О. Дослідження і теоретизування глобалізації: до історії питання / О. Кукарцев Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Міжвідомч. наук.-техн. зб. Вип. 26. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2014. С. 27-31.

Окремі сфери економічної безпеки, зокрема енергетична, в основному законі з національної безпеки взагалі не виділяються, хоча вони мають максимальний рівень впливу на національну безпеку України в умовах, що склалися. До того ж окремо не виділені загрози фінансовій безпеці як основної складової економічної безпеки, які в умовах стагнації економіки мають максимальний рівень впливу та потребують розроблення заходів з їх ліквідації. Щоправда, у Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері¹²² визначені явища і чинники, тобто джерела загроз, що можуть призвести до створення загроз національній безпеці у фінансовій сфері, які поділені на зовнішні та внутрішні таким чином:

1) явища і чинники, що провокують виникнення зовнішніх загроз:

- обмеженість доступу до міжнародних фінансових ринків;
- значна залежність від експортно-імпортової діяльності;
- погіршення стану зовнішньої торгівлі, зростання дефіциту платіжного балансу, зокрема рахунку поточних операцій;
- значна залежність від зовнішніх кредиторів;
- вплив світових фінансових криз на фінансову систему держави;

2) явища і чинники, що провокують виникнення внутрішніх загроз:

- нестабільність та недосконалість правового регулювання у фінансовій сфері;
- нерівномірний розподіл податкового навантаження на суб'єктів господарювання, що зумовлює ухилення від сплати податків і відплив капіталу за кордон;
- відплив капіталу за кордон унаслідок погіршення інвестиційного клімату;
- низький рівень бюджетної дисципліни і незбалансованість бюджетної системи;
- збільшення обсягу державного боргу;
- тінізація економіки;
- недостатній рівень золотовалютних резервів;
- значний рівень доларизації економіки;

---

¹²¹ Егоров А. В. Международная финансовая инфраструктура / А. В. Егоров. – М. : Лиор, 2009. 136 с.

¹²² Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [Електронний ресурс] / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 р. № 569-р Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-p#n7>

- істотні коливання обмінного курсу національної валюти, не обумовлені дією макроекономічних факторів;
- слабкий розвиток фондового ринку, зокрема щодо застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку;
- недостатній рівень капіталізації фінансової системи.

3. При цьому вже існуючі загрози фінансовій безпеці, які були чітко визначені у проекті Концепції фінансової безпеки, підготовленому за дорученням Міжвідомчої комісії з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки та оборони України провідними українськими науковцями, що займаються проблемами фінансової безпеки, серед яких О. І. Барановський, Ю. О. Блащук, М. І. Пузьяк, Л. В. Новошинська й інші, за координації ЗАТ «Українське агентство фінансового розвитку»,¹²³ у законодавчо затвердженому документі не задекларовані.

Як слушно зазначає О. Л. Хилько, у чинному законодавстві України використовується класифікація загроз національній безпеці України лише за сферами життєдіяльності (зовнішньо-, внутрішньополітичні, воєнні, економічні, соціальні, екологічні, інформаційні тощо), при цьому практично ігнорується класифікація загроз за об'єктом, місцем знаходження джерела небезпеки, масштабами можливих наслідків, ступенем сформованості загрози й іншими критеріями. Цим самим у нормативно-правовій базі при визначенні загроз національній безпеці України фактично зазначено лише існуючі прояви тих чи інших загроз із класифікацією їх за сферами життєдіяльності, в яких вони проявляються. У той же час не вказано джерела загроз, що унеможливорює їх упередження і спрямовує всі зусилля лише на подолання наслідків.¹²⁴

---

¹²³ Концепція фінансової безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ufin.com.ua/konceptcia/008.doc>

¹²⁴ Хилько О. Л. Теоретичні засади визначення загроз національній безпеці України та шляхи її забезпечення: Автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.01 / О. Л. Хилько; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. С. 9.

**Систематизація актуальних загроз національній безпеці
України за окремими складовими економічної безпеки
Держави(відповідно до чинного законодавства)**

Стратегія національної безпеки України, затв. Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 (ст. 3) ¹²⁵	
Науково-технологічна сфера	Інституційні деформації
Монопольно-олігархічна, низькотехнологічна, ресурсовитратна економічна модель	високий рівень тінізації та криміналізації національної економіки;
Відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей	
Фінансова сфера	кримінально-кланова система розподілу суспільних ресурсів;
Неефективне управління державним боргом	
Виробнича сфера	
Критична зношеність основних фондів об'єктів інфраструктури України	
Недостатній рівень фізичного захисту об'єктів інфраструктури України	деформоване державне регулювання;
Незаконне вивезення з тимчасово окупованих територій виробничих фондів на територію Росії	
Енергетична сфера	корупційний тиск на бізнес
Спотворення ринкових механізмів в енергетичному секторі	
Недостатній рівень диверсифікації джерел постачання енергоносіїв і технологій	
Криміналізація та корумпованість енергетичної сфери.	
Недієва політика енергоефективності й енергозабезпечення	
Зовнішньоекономічна сфера	
Надмірна залежність національної економіки від зовнішніх ринків	
Соціальна та гуманітарна сфери	
Зменшення добробуту домогосподарств та зростання рівня безробіття	
Активізація міграційних процесів унаслідок бойових дій	
Руйнування економіки та систем життєзабезпечення на тимчасово окупованих територіях, втрата їх людського потенціалу	

Джерело: складено авторами за матеріалами¹²⁶

¹²⁵ Концепція фінансової безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ufin.com.ua/konceptia/008.doc>.

На відміну від чинного законодавства, у науковій літературі запропоновано різні критерії класифікації загроз економічній безпеці. На підставі узагальнення результатів попередніх досліджень можна запропонувати багатокритеріальну класифікацію загроз економічній безпеці національної економіки, яку подано на рис. 1.7.

Найбільш поширеним у науковій літературі є поділ загроз економічній безпеці національної економіки за місцем їх виникнення на внутрішні та зовнішні стосовно об'єкта безпеки. Відповідно зовнішні загрози виникають у зовнішньому середовищі об'єкта, а внутрішні зумовлені станом самого об'єкта безпеки. Існують різноманітні підходи до поділу загроз на внутрішні й зовнішні. Наприклад, Г. Пастернак-Таранушенк¹²⁷ до зовнішніх загроз економічній безпеці національної економіки відносить загрози з боку будь-якої іншої держави, а до внутрішніх – загрози від будь-якого громадянина або об'єднання людей. Провідний науковець з питань економічної безпеки В. К. Сенчагов¹²⁸ доводить, що внутрішні загрози економічній безпеці зазвичай викликані нездатністю економіки до самозбереження та саморозвитку, слабкістю інноваційного початку в розвитку, неефективністю системи державного регулювання економіки, а зовнішні загрози відображають поточний стан світової економіки, а їх джерелом є конфлікт національних економічних інтересів різних країн в зв'язку з реалізацією власного науково-технічного та фінансово-економічного потенціалу.

Ступінь впливу внутрішніх і зовнішніх загроз на стан економічної безпеки держави та її національної економіки постійно змінюється у зв'язку з динамічними умовами функціонування суспільства, національної економіки та світової економічної системи в цілому. Зазвичай вирішальний вплив на стан економічної безпеки національної економіки справляють внутрішні загрози, але в окремих випадках деструктивний вплив зовнішніх загроз може знач-

---

¹²⁶ Стратегія національної безпеки України [Електронний ресурс] / Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n14>.

¹²⁷ Пастернак-Таранушенко Г. А. Філософські засади забезпечення економічної безпеки держави (з викладенням основ філософії екосистейту) / Г. А. Пастернак-Таранушенко Національний інститут проблем міжнародної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb5&issue=2001_1-2.

¹²⁸ Экономическая безопасность: Общий курс: Учебник / Под ред. В. К. Сенчагова. 2-е изд. – М.: Дело, 2005. 896 с.

но перевищувати небезпеку від внутрішніх загроз, а комплексний вплив внутрішніх і зовнішніх загроз, як правило, призводить до посилення загальної загрози.

У наукових дослідженнях українських науковців, зокрема, О. Є. Користіна, В. Т. Шлемка, І. Ф. Бінька,^{129, 130, 131} до внутрішніх прийнято відносити наступну сукупність загроз економічній безпеці держави:

- низький технологічний рівень більшості галузей, високі витрати виробництва, низька якість продукції і, як наслідок, низька конкурентоспроможність національної економіки;
- втрата значної частини науково-технічного потенціалу, позицій на важливих напрямках науково-технічного прогресу;
- деформована структура виробництва;
- руйнування системи відтворення виробничого потенціалу;
- енергетична криза;
- неефективність державного управління соціально-економічними процесами;
- недосконалість національного законодавства;
- зростання масштабів тіньової економіки;
- високий рівень монополізації економіки, посилення сировинної спрямованості;
- низька інвестиційна активність і вкладення капіталів переважно в посередницьку та фінансову діяльність за рахунок виробничої;
- скорочення виробничої сфери;
- низький платоспроможний споживчий попит населення;
- посилення майнового розшарування населення;
- криміналізація економіки, зростання корупції й організованої злочинності, її проникнення в базові галузі української економіки внаслідок послаблення системи державного контролю;
- слабкість інститутів влади, яка у поєднанні з недосконалою законодавчою базою призводить до низької правової, фінансової, договірної дисципліни, масового приховування доходів та ухиляння від сплати податків;

---

¹²⁹ Економічна безпека: навч. посіб. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін. – К. : Алерта; КНТ; Центр учб. літератури, 2010. 368 с.

¹³⁰ Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян – К. : КВІЦ, 1999. 462 с.

¹³¹ Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. 144 с.

– брак адекватного законодавства й судової системи, затримка і відставання у створенні найважливіших інститутів ринкової економіки.¹³²

Сукупність зовнішніх загроз економічній безпеці держави становлять:

– імпортна залежність України з багатьох видів продукції, у тому числі стратегічні товари, енергоносії, комплектуючі вироби для машинобудування, продовольчі товари;

– нераціональна структура експорту;

– перебування в зародковому стані фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки конкурентоспроможності українського експорту;

– некерований вплив за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів;

– недостатній експортний та валютний контроль і недосконалість митної політики;

– слабка розвиненість транспортної інфраструктури зовнішньоекономічних відносин та ін.¹³³

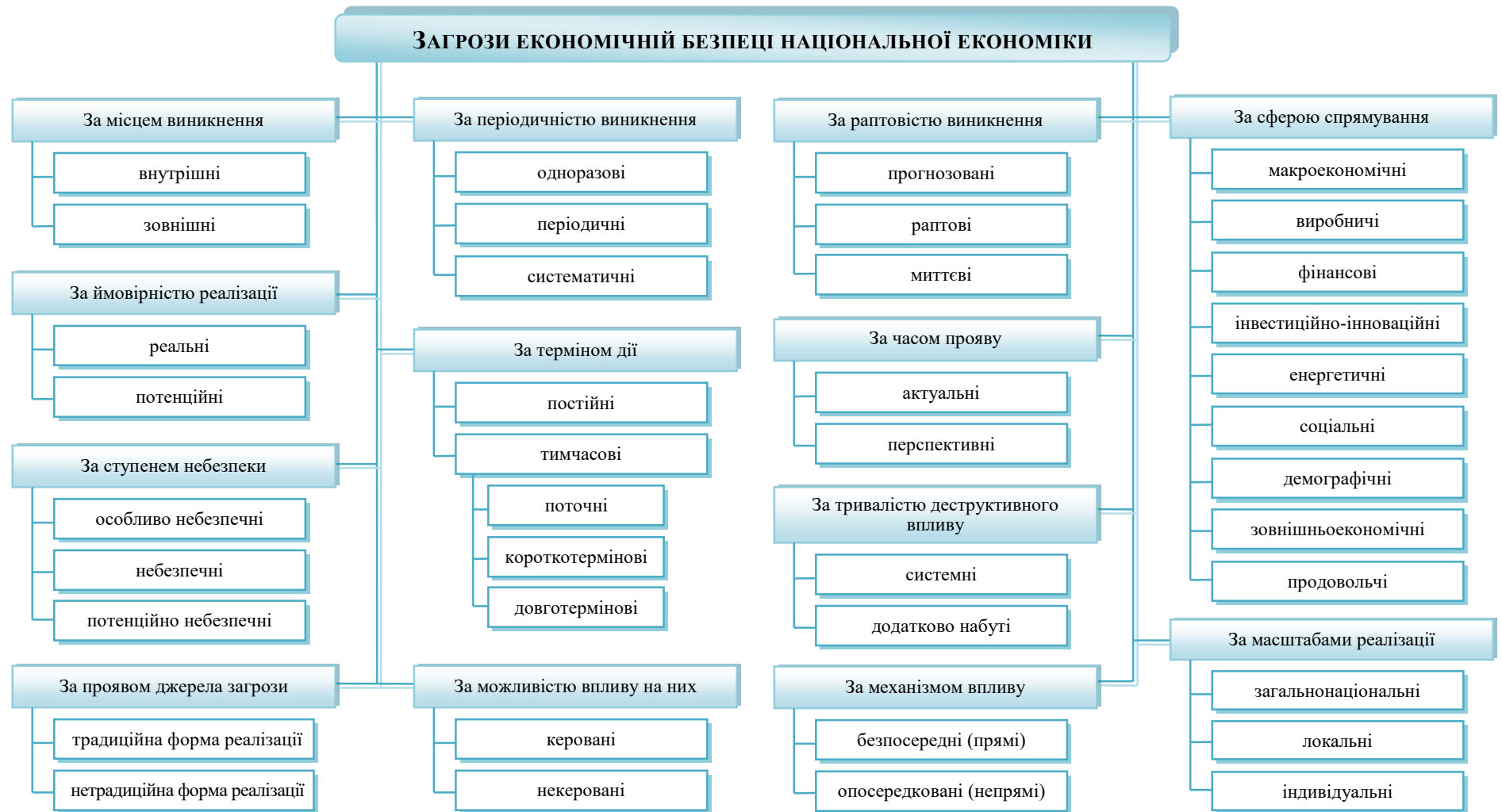
Кризові тенденції, що характеризують розвиток економіки України, зумовили визначення внутрішніх загроз для економічної безпеки України як таких, що набагато перевищують небезпеку зовнішніх і можуть призвести до дезінтеграції України, до загальнонаціональних техногенних та екологічних катастроф, соціального вибуху або істотного обмеження можливостей керівництва держави щодо розв'язання внутрішніх проблем і дій на міжнародній арені.¹³⁴

---

¹³² Економічна безпека : навч. посіб. / під заг. ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. С. 68–69.

¹³³ Там само, с . 69.

¹³⁴ Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія:у 2 т. / О. І. Барановський. – К. : УБС НБУ, 2014. Т. 1. С. 47

Рис. 1.7. Класифікація загроз економічній безпеці національної економіки

Джерело: складено авторами

У свою чергу науковець С. О. Афонцев у науковому дослідженні, присвяченому з'ясуванню дискусійних питань економічної безпеки держави,¹³⁵ запропонував поділяти внутрішні загрози на дві групи стосовно закономірностей циклічного розвитку економічної системи, а саме: ті, які пов'язані з ними, і ті, які з ними не пов'язані. Внутрішні загрози, пов'язані із циклічним розвитком економіки, за певних умов є особливо небезпечними на макроекономічному рівні. Решта внутрішніх загроз, які безпосередньо не пов'язані із циклічним розвитком економічної системи, виникають унаслідок поступового накопичення довгострокових руйнівних тенденцій в умовах відтворення ключових елементів системи господарювання, зокрема пов'язані зі станом і ефективністю використання інноваційного потенціалу країни, умовами соціально-економічного розвитку тощо.

В умовах тісного взаємозв'язку та взаємозалежності внутрішніх і зовнішніх загроз наявність внутрішніх загроз економічній безпеці національної економіки детермінує зростання зовнішніх загроз, наприклад неефективність державного регулювання в умовах глобалізації породжує появу й реалізацію зовнішніх загроз економічній безпеці національної економіки.

Проблемою вивчення зовнішніх загроз економічній безпеці держави та її національній економіці в умовах глобалізації світової економіки займалися В. Ю. Єдинак,¹³⁶ М. І. Флейчук,¹³⁷ В. В. Мартиненко¹³⁸ й інші українські науковців. В. В. Мартиненко виділяє найбільш актуальні виклики глобалізації в сучасних умовах, які створюють численні загрози економічній безпеці національної економіки.

1. Нестабільність світової фінансової системи, що супроводжується незбалансованістю світової торгівлі й інвестиційних потоків між найбільшими економічними центрами світу, а також велика тривалість періодів дефіцитної бюджетної політики пере-

---

¹³⁵ Афонцев С. Дискуссионные проблемы концепции национальной экономической безопасности / С. Афонцев Россия XXI. 2001. № 2. С. 38–67.

¹³⁶ Єдинак В. Ю. Забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 / В. Ю. Єдинак. – Запоріжжя, 2010. 26 с.

¹³⁷ Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М. І. Флейчук. – Львів : Ахілл, 2008. 660 с.

¹³⁸ Мартиненко В. В. Загрози економічній безпеці України в контексті викликів глобалізації / В. В. Мартиненко Економічний часопис XXI. 2011. № 7–8. С. 40–43.

дових країн, різкі коливання курсів світових валют, відсоткових ставок та індексів фондових ринків.

2. Розширення світових ринків для певних видів продукції, товарів і послуг викликає гостру проблему забезпечення достатнього простору для розвитку ресурсів національних ринків.

3. Поширення кризових явищ у світовій економіці, які мали переважно національні витoki, міжнародні наслідки і потенційно глобальний характер.

4. Експансія передових країн світу, що супроводжується безперешкодним потраплянням високорозвинутих країн на ринки найбільш слабких країн, руйнуванням місцевої промисловості та експортуванням чужих соціокультурних цінностей.

5. Дефіцит ресурсів для розширеного розвитку, зокрема енергетичних, що провокує зростання цін на паливо та викликає істотні зміни у структурі споживання населення в більшості країн світу.¹³⁹

Таким чином, процес модернізації національної економіки потребує найширшої відкритості країни, внаслідок чого реалізація національних економічних інтересів підлягає інтенсивному, далеко не завжди бажаному, зовнішньоекономічному впливу.

У сучасних умовах деструктивний вплив внутрішніх загроз економічній безпеці національної економіки підсилюється зовнішніми викликами та загрозами, тому необхідний комплексний підхід до їх нейтралізації.

З точки зору сучасних концепцій забезпечення економічної безпеки найбільшої вагомості набуває класифікація загроз на реальні й потенційні. Такий поділ здійснюється за ймовірністю (ступенем ризику) виникнення умов, за яких настає небезпека реалізації національних економічних інтересів. Виходячи з вищевикладених сутності та взаємодії понять «виклик», «загроза» та «небезпека», запропонованих В. Пироженко,¹⁴⁰ за ступенем ризику настання небажаних подій їх прийнято поділяти на: потенційний виклик (дуже малий ризик), реальний виклик (малий ризик), потенційна загроза (середній ризик), реальна загроза (великий ризик) та реальна небезпека (дуже великий ризик) (див. рис. 1.3). У цьому

---

¹³⁹ Там само, с. 40–41.

¹⁴⁰ Пироженко В. Методологія операціоналізації основних понять національної безпеки: гуманітарна складова / В. Пироженко Політичний менеджмент. 2006. № 3. С. 21–34.

контексті потенційна загроза – це негативні зміни, які можуть з'явитися у зв'язку з певним явищем, подією чи обставинами, а реальна загроза – це негативні зміни, що вже сталися.

При потенційній загрозі існує ймовірність завдання певної шкоди (збитку) економічній безпеці національної економіки, але її масштаби не становлять небезпеку для реалізації національних економічних інтересів. У випадку ж реальної загрози завдається значна шкода (збиток) економічній безпеці національної економіки, масштаби якої перешкоджають реалізації національних економічних інтересів. Якщо потенційна загроза має бути упереджена з метою недопущення її негативного впливу на реалізацію національних економічних інтересів, то реальна загроза потребує негайної реакції з боку органів державної влади у вигляді конкретних заходів прямої протидії загрозі для мінімізації її деструктивного впливу на економічну безпеку та запобігання її переростання у реальну небезпеку.

За ступенем небезпеки, тобто рівнем впливу на інтегральний показник економічної безпеки національної економіки, загрози прийнято поділяти на особливо небезпечні (з максимальним рівнем впливу), небезпечні (із середнім рівнем впливу) та потенційно небезпечні (з мінімальним рівнем впливу). У разі відсутності адекватного реагування на реальні загрози економічній безпеці вони в короткостроковому періоді здатні трансформуватися з потенційно небезпечних у небезпечні чи особливо небезпечні, що справляють деструктивний вплив на систему економічної безпеки національної економіки.

Визначення рівня впливу загроз на інтегральний показник економічної безпеки держави, класифікація їх за ступенем небезпеки та прогнозування можливих тенденцій розвитку потенційних і реальних загроз є основною складовою діагностики та моніторингу в системі забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Залежно від прояву джерела загрози їх прийнято групувати на загрози з традиційною формою реалізації та з нетрадиційною формою реалізації. Джерела загроз – це те, що породжує (продукує) загрозу. Ними можуть бути явища, процеси, події, юридичні чи фізичні особи, держави чи групи держав, наявність або діяльність яких створюють чи можуть створювати небезпеку щодо реалізації

національних економічних інтересів.¹⁴¹ Класифікація загроз за формою прояву їх джерел дозволяє здійснювати упередження їх виникнення. Найчастіше зустрічаються традиційні форми реалізації загроз, пов'язані з дією різного роду економічних інструментів в умовах ринкових відносин, які досить часто можуть використовуватися для завдання збитку конкурентам економічними методами. Нетрадиційні форми реалізації загроз полягають у цілеспрямованій дезорганізації фінансово-кредитної системи країни шляхом проведення організованих економічних атак іншими держави чи недержавними суб'єктами.

За можливістю впливу на загрози та джерела їх виникнення вони поділяються на керовані, які піддаються впливу, та некеровані, які не піддаються впливу на них з боку органів державної влади.

Залежно від особливостей виникнення загрози економічній безпеці поділяються за раптовістю та періодичністю виникнення, а також за часом прояву.

За раптовістю настання загрози економічній безпеці можуть бути прогнозовані, котрі можна передбачити на основі аналізу тенденцій основних макроекономічних показників, раптові, які характеризуються короткотерміновою дією джерела загрози, а також миттєві, що виникають у результаті непередбачуваних явищ та подій. При цьому окремі загрози за періодичністю виникнення можуть мати систематичний або періодичний характер і проявлятися постійно чи через певні проміжки часу, а інші загрози є одноразовими.

Залежно від часу прояву деструктивного впливу загрози економічній безпеці національної економіки групують на актуальні та перспективні. Негативний вплив перспективних загроз проявляється через значний проміжок часу після їх настання, на відміну від актуальних загроз, які викликають небажані наслідки одразу або через короткий проміжок часу після їх настання.

За терміном дії загрози можуть бути постійні чи тимчасові. В умовах функціонування ефективної системи забезпечення економічної безпеки національної економіки загрози мають тимчасо-

---

¹⁴¹ Обґрунтування концептуальних та організаційно-правових засад розробки паспортів загроз національній безпеці України: навч.-метод. посіб. / авт. кол.: Г. П. Ситник, В. І. Абрамов, В. А. Мандрагеля та ін.; за заг. ред. Г. П. Ситника. – К. : НАДУ, 2012. С. 42–43.

вий характер і залежно від умов, що складаються у зовнішньому та внутрішньому середовищі об'єкта безпеки, можуть бути поточними, коротко- або довготерміновими залежно від періоду їх ліквідації. Система своєчасного виявлення та передбачення загроз не дозволяє їм перетворюватися з тимчасових на постійні.

Відповідно за тривалістю деструктивного впливу запропоновано класифікувати загрози на системні та додатково набуті. У сучасних умовах функціонування національної економіки України окремі загрози внаслідок відсутності адекватних заходів з реагування на них набули системного характеру дії та потребують першочергового подолання. Зокрема, у сфері тінізації економіки, низького рівня наукоємності ВВП, низької інноваційної активності, надмірної боргової залежності України, демографічної кризи, високого рівня безробіття, значної енергетичної залежності. Системність зазначених загроз та відсутність дієвих механізмів нейтралізації підсилюють негативну сферу впливу і зумовлюють появу нових, додатково накопичених загроз, що значною мірою створюють кризові ситуації.¹⁴²

За механізмом впливу загрози поділяють на прямі (безпосередні) та непрямі (опосередковані). Прямі загрози економічній безпеці національної економіки за будь-яких умов викликають негативні наслідки, адже часто створюються адресною навмисною діяльністю певних суб'єктів. Непрямі загрози справляють негативний вплив у випадку наявності певних додаткових умов, що склалися у зовнішньому та внутрішньому середовищі об'єкта безпеки, адже вони здебільшого викликані змінами ринкової кон'юнктури або непередбачуваними подіями в умовах відсутності чи неефективності антикризового реагування.

У системі забезпечення економічної безпеки національної економіки важливою є класифікація загроз за масштабами їх реалізації, під якими розуміють просторовий розмах негативних чинників безпеки, наявність котрих перешкоджає реалізації національних економічних інтересів. За масштабом загрози запропоновано поділяти на загальнонаціональні, які стосуються всіх суб'єктів еко-

---

¹⁴² Pugach A. A. Analysis the Threatsto Economic Security of Ukraine in Modern Conditions of Functioning the National Economy / A. V. Matkovskiy, A. A. Pugach // EuropeanAppliedSciences. – Germany, 2014. – № 2. – P. 158.

номічної безпеки національної економіки та проявляються на загальнонаціональному рівні, локальні, що проявляються за окремими складовими економічної безпеки й зачіпають національні економічні інтереси певних груп суб'єктів економічної безпеки, та індивідуальні, які перешкоджають реалізації національних економічних інтересів окремих суб'єктів економічної безпеки.

У науково-практичній літературі найбільш поширеним класифікаційним критерієм при групуванні загроз економічній безпеці є сфера спрямування загроз. У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України,¹⁴⁵ виділено дев'ять системо-утворюючих складових економічної безпеки держави, а саме: макроекономічна, виробнича, фінансова, інвестиційно-інноваційна, енергетична, соціальна, демографічна, продовольча та зовнішньоекономічна. Автори пропонують класифікувати загрози економічній безпеці національної економіки відповідно за спрямуванням до тієї чи іншої сфери, які виділені офіційно вищим органом виконавчої влади України.

Проте вдосконалена авторами класифікація загроз економічній безпеці національної економіки на основі ієрархічного аналізу, пов'язаного з проблемою причинно-наслідкових зв'язків, що дозволяє визначити послідовність виникнення загроз, залишається умовною, оскільки на практиці досить складно віднести ту чи іншу загрозу до певної з груп, адже вони постійно трансформуються й змінюють характер свого прояву та впливу на рівень економічної безпеки національної економіки. Водночас запропонована класифікація дозволяє розв'язати ряд проблем у системі забезпечення економічної безпеки національної економіки, а саме:

1) дозволяє ідентифікувати будь-яке явище, подію, процес чи сукупність умов як потенційну чи реальну загрозу економічній безпеці, а також класифікувати її за характеристичними ознаками, що дає змогу планувати, розробляти та здійснювати реалізацію комплексу заходів щодо забезпечення ефективного функціонування системи забезпечення економічної безпеки національної економіки;

---

¹⁴⁵ Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua/>

2) передбачає використання при формуванні й уточненні основних цілей та завдань у сфері реалізації пріоритетних національних економічних інтересів;

3) підлягає використанню при прогнозуванні стратегічних напрямів забезпечення економічної безпеки національної економіки, оскільки передбачає можливість групування загроз за ступенем небезпеки в результаті кількісного оцінювання рівня їх впливу на інтегральний показник економічної безпеки;

4) дає змогу відмовитися від традиційного включення до нормативно-правових актів з національної безпеки досить гіпотетичного переліку загроз національній безпеці в економічній сфері, не проводячи між ними межі за суттєвими ознаками виникнення, прояву та характеру впливу на систему економічної безпеки національної економіки.

Багатокритеріальна класифікація загроз економічній безпеці національної економіки дозволяє комплексно оцінити масштаби прояву й різноманітність загроз, а також джерела їх формування, що дозволяє розробляти управлінські моделі впливу на них.

Отже, загрози економічній безпеці національної економіки можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми, тобто можуть виникати як у самій країні, так і за її межами. При цьому вони можуть зникати автоматично в умовах нормального функціонування національної економічної системи (ринкові механізми регулювання), а можуть потребувати нейтралізації за допомогою механізмів державного регулювання. У цьому контексті система раннього виявлення та упередження загроз економічній безпеці національної економіки, яка є основою її забезпечення в сучасних умовах, має ґрунтуватися на всебічному багатокритеріальному поглибленому аналізі загроз економічній безпеці держави, що дозволить систематизувати їх та обрати найбільш дієві засоби й механізми протидії цим загрозам.

1.4. Запобігання та нейтралізація загроз економічній безпеці України

Систематична діагностика та моніторинг процесів виникнення й поширення загроз економічній безпеці держави в умовах ди-

намічних змін у глобальному економічному просторі та зростання відкритості економіки України під впливом інтеграційних процесів та міжнародної конкуренції потребує адекватного реагування на дестабілізуючі фактори зовнішнього та внутрішнього середовища системи економічної безпеки національної економіки.

Моніторинг основних макроекономічних показників та індикаторів соціально-економічного розвитку проводиться в рамках інформаційно-аналітичної складової механізму забезпечення економічної безпеки держави. Кінцевим результатом і основною метою діагностики економічної безпеки, ідентифікації й раннього виявлення загроз, оцінювання їх впливу на стан економічної безпеки є формування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки держави.

Ефективне виконання завдань інформаційно-аналітичного підрозділу стратегічного моніторингу економічної безпеки держави дозволяє: по-перше, своєчасно виявляти чинники та умови, а також події, явища і процеси, що виникають у результаті соціально-економічних суперечностей, які є джерелами загроз, з подальшим оцінюванням ступеня їх впливу на стан економічної безпеки держави; по-друге, сформуванню пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки держави, реалізація котрих відбувається через механізми нейтралізації реальних загроз та упередження потенційних; по-третє, оперативно скоригувати внутрішню й зовнішню економічну політику відповідно до стратегічних орієнтирів та пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки держави.

Відсутність науково обґрунтованого механізму виявлення загроз і формування на цій основі пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки держави є проявом фрагментарності теоретико-методичних засад забезпечення економічної безпеки держави та відсутності системного підходу в цій сфері.

Застосування комплексного підходу на основі упередження й нейтралізації загроз через моделювання процесу їх виникнення, прояву та поширення дозволяє запропонувати структурно-логічну послідовність формування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки держави, яку наведено на рис. 1.8.

Ключовим елементом стратегічного планування в процесі реалізації механізму забезпечення економічної безпеки держави

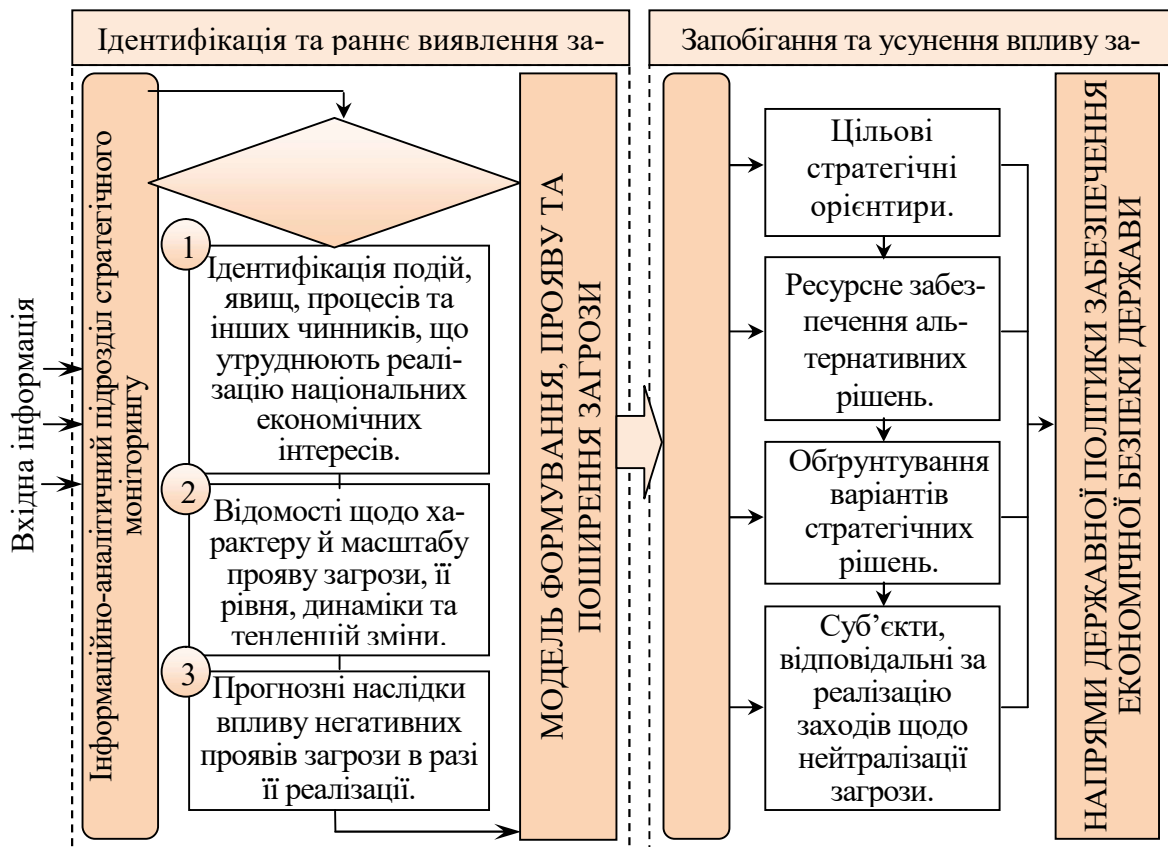
є моніторинг вхідної інформації про зовнішні й внутрішні фактори, умови, явища, події та процеси соціально-економічного розвитку держави й розроблення, а на цій основі моделі формування, прояву та поширення загрози. Моделювання загроз передбачає ідентифікацію й раннє виявлення явищ, подій та процесів, які перешкоджають чи унеможливають реалізацію національних економічних інтересів. Модель має містити відомості щодо характеру й масштабу прояву загрози, її рівня, динаміки та тенденцій зміни, а також передбачає висвітлення прогностичних наслідків впливу негативних проявів загрози в разі її реалізації.

Результати стратегічного моніторингу загроз мають надходити до підрозділу стратегічного управління системи забезпечення економічної безпеки держави з метою формування пріоритетних напрямів державної політики забезпечення економічної безпеки держави в рамках запобігання поширенню потенційних загроз та усунення чи мінімізації негативного впливу виявлених реальних загроз.

Формування пріоритетних напрямів відбувається виходячи із цільових стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки держави, які мають бути законодавчо визначені в базових нормативно-правових актах з економічної безпеки держави. При обґрунтуванні варіантів стратегічних рішень визначаються суб'єкти, відповідальні за впровадження заходів щодо реагування на загрози, а також ресурсне забезпечення реалізації альтернативних напрямів державної політики.

Головним цільовим стратегічним орієнтиром при формуванні пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки України необхідно визначити підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Рис. 1.8. Структурно-логічна послідовність формування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки держави на основі упередження та нейтралізації загроз

Джерело: розроблено авторами

Згідно з класичною економічною теорією А. Сміта, економіка здатна до саморегулювання, а ринковий механізм за допомогою таких інструментів, як відсоткова ставка, гнучкі товарні й ресурсові ціни та інші стимулює економічних агентів до підвищення економічної активності та конкурентоспроможності продукції. Проте кейнсіанська революція довела необхідність втручання держави через її органи управління у функціонування ринкового механізму шляхом здійснення макроекономічної політики¹⁴⁴ з метою розвитку наукомістких, високотехнологічних галузей, через створення інституційних, економічних та організаційних умов для розширеного відтворення. Виходячи із цього державна економічна політика має бути спрямована на поліпшення макроекономічного середовища ведення бізнесу з метою підвищення економічної активності та розвитку підприємництва, стимулювання інноваційної діяльності

¹⁴⁴ Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег /Дж. М. Кейнс. – М.: Экономика, 1993. 507 с.

в рамках упровадження інноваційної моделі розвитку та усунення інституційних деформацій, таких як корупція, рейдерство, тіньова економіка, непродуктивний відтік капіталу, економічна злочинність, що в сукупності є фундаментальною основою підвищення конкурентоспроможності національної економіки (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Послідовність забезпечення економічної безпеки України на засадах інноваційного розвитку

Джерело: розроблено авторами

Поглиблення спаду промислового виробництва, критичне гальмування економічної активності, збитковість підприємницької діяльності через зниження платоспроможного попиту населення, втрату інвестиційної привабливості України в умовах зовнішньої агресії й наявності значної кількості системних макроекономічних диспропорцій, бюрократичних перешкод підприємницькій діяльності та інституційних деформацій є причиною розгортання системної економічної кризи й формування критичного рівня економічної безпеки держави. Для виходу із ситуації, що склалася, необхідне системне реформування механізму забезпечення економічної безпеки держави на засадах випереджального управління за

принципом індикативного планування й довгострокового прогнозування соціально-економічного розвитку держави.

Особливого значення запобігання та нейтралізація загроз у забезпеченні економічної безпеки України має в умовах міжнародної конкуренції. Німецький вчений Х.-В. Сінн у фундаментальному дослідженні «Нова конкуренція систем» справедливо зазначає, що конкуренція між економічними системами, у їх більше вузькому розумінні, лише тільки розпочинається. Сьогодні у світі існує чимало різновидів економічних систем: ринкова економіка з елементами планування (Франція); квазі-система «нічного сторожа» (США); ліберальні корпоративні системи (Японія); конкурентні соціалістичні системи (Китай); соціальні ринкові економіки (Скандинавські країни). І лише час визначить, яка з цих різноманітних систем виживе і як еволюціонуватимуть інші.

Особливістю нової конкуренції економічних систем, як це зазначається багатьма науковцями, є пожвавлення міграції капіталу і робочої сили між державами під впливом саме економічних рішень їхніх урядів. Тому в умовах глобалізації громадяни та бізнес отримують можливість обирати між різними державами, які пропонують різні набори суспільних благ і цін на них, що встановлюються у формі податків. Протягом тривалого часу міграція капіталу через відносну закритість економік була жорстко обмежена національним законодавством країн. Міграція робочої сили зумовлювалася переважно політичними, релігійними та іншими мотивами та, як правило, не була проявом негативної реакції на економічну політику урядів країн.

Конкуренція є фундаментальним чинником, що спонукає до підвищення ефективності діяльності приватного сектору. Відтак, цілком логічно виникає питання – чи не може конкуренція мати такі ж наслідки у державному секторі економіки? Відповідь на таке питання повинна бути позитивною. У приватному секторі конкуренція підвищує ефективність, оскільки компанії, які найкраще задовольняють вимогам споживачів, виживають і розвиваються, тоді як інші втрачають споживачів і навіть припиняють свою діяльність. З огляду на державний сектор, конкуренція між урядами та державами має спонукати їх якнайкраще виконувати волю своїх резидентів. Якщо вони виявляються неспроможними цього досягти, ре-

зиденти «голосуватимуть ногами» і мігруватимуть до інших країн, які пропонують кращі умови.

Отже, в умовах відкритої економіки між державами виникає конкуренція за міжнародно-мобільні обмежені економічні ресурси, тобто міжнародна економічна конкуренція. Така форма конкуренції може бути визначена як суперництво між державами за приваблення певних обмежених економічних ресурсів.

Участь національних інститутів державного регулювання в міжнародній економічній конкуренції має два основні напрями – інституціональний і податковий. Під міжнародною інституціональною конкуренцією слід розуміти конкуренцію встановлених країнами регуляторних режимів функціонування економічних агентів. Міжнародна податкова конкуренція – це конкуренція країн за допомогою інструментів податково-бюджетної політики. У структурі податкової конкуренції держав залежно від інструментарію податково-бюджетної політики, що застосовується урядами, ми можемо виокремити податкову конкуренцію та бюджетно-видаткову конкуренцію (конкуренцію у сфері державних закупівель і трансферів).

Водночас, слід наголосити на різниці понять «конкуренція», «конкурентні переваги» та «конкурентоспроможність». На нашу думку, конкуренція – це процес боротьби між суб'єктами з метою реалізації певного інтересу, конкурентні переваги – це система конститутивних характеристик соціально-економічного розвитку суб'єкта, які забезпечують не лише високий рівень його конкурентоспроможності, але й позитивно впливають на його спроможність щодо розширеного відтворення та забезпечення економічного розвитку, а конкурентоспроможність – це здатність (рівень, ступінь) суб'єктів витримувати конкуренцію та займати лідерські позиції.

В умовах міжнародної конкуренції, точніше – суперництва між державами за приваблення певних обмежених економічних ресурсів, неперевершене значення має проблема зміцнення національної економічної безпеки.

Забезпечення економічної безпеки національної економіки, що ґрунтується на ситуативному реагуванні на загрози, що вже виникли, передбачає їх ліквідацію та нейтралізацію негативного впливу від них. Проте в умовах значної кількості викликів, ризиків та загроз такий підхід є малоефективним, у зв'язку із чим виникає

необхідність упередження загроз економічній безпеці національної економіки шляхом формування комплексу заходів превентивного характеру.

Згідно з авторським баченням упередження загроз економічній безпеці національної економіки – це процес реалізації уповноваженими органами державної влади та іншими суб'єктами економічної безпеки держави системи заходів, спрямованої на протидію поширенню загроз з метою запобігання їхнього негативного впливу на національну економіку.

Відповідно до такого концептуального підходу забезпечення економічної безпеки національної економіки відбувається в рамках стратегії економічної безпеки держави й передбачає формування й впровадження комплексу заходів з упередження потенційних загроз, спрямованого на розв'язання суперечностей, які виникають в процесі реалізації національних економічних інтересів. При досягненні таким шляхом задовільного рівня економічної безпеки національної економіки подальші заходи економічної політики проводяться в рамках реалізації тактичного механізму зміцнення економічної безпеки національної економіки та направлені на підтримку її належного рівня і його подальше підвищення.

На відміну від запропонованого підходу до забезпечення економічної безпеки національної економіки, в Україні поняття «забезпечення» та «зміцнення» економічної безпеки досить часто отожднюються, що свідчить про несформованість теоретико-методологічних засад економічної безпеки держави й ускладнює процес формування управлінських рішень і практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки.

При цьому в Україні використовується так зване «пасивне» забезпечення економічної безпеки держави, яке ґрунтується на методі реагування на виклики, небезпеки і загрози в разі відхилення фактичних значень індикаторів економічної безпеки від їх безпечних рівнів, що вказує на ситуативне реагування, яке дає можливість здійснювати ліквідацію загроз, що вже виникли, та мінімізацію їх негативного впливу на систему економічної безпеки держави.

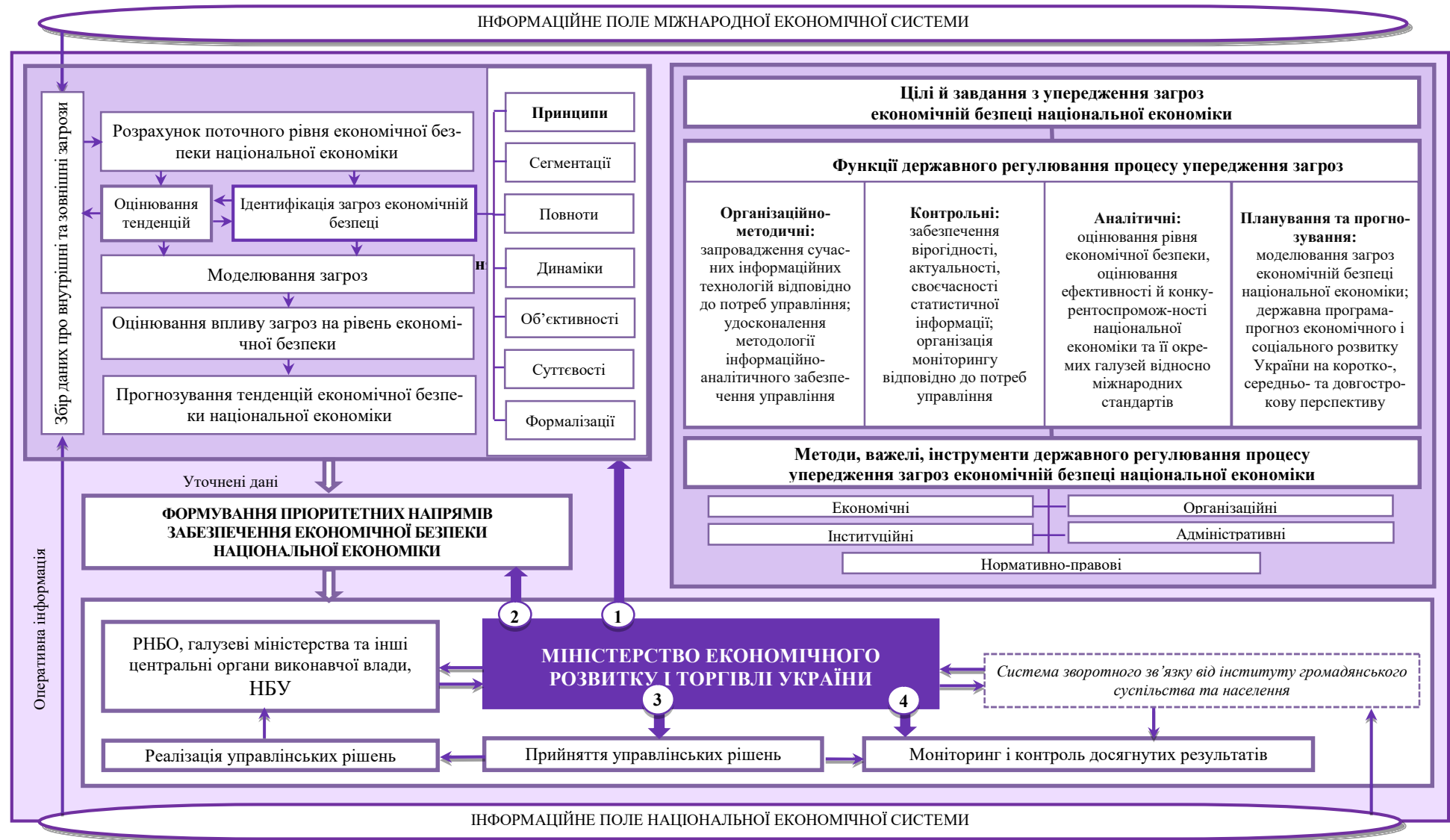
Використання такого підходу до забезпечення економічної безпеки національної економіки під впливом значної кількості зовнішніх та внутрішніх ризиків і загроз являється однією із при-

чин поглиблення системної економічної кризи в державі та функціонування національної економіки лише завдяки значній інерції. Тому формування якісно нового підходу до забезпечення економічної безпеки України набуває особливої актуальності в сучасних соціально-економічних умовах, виходячи із чого розроблено концептуальну схему формування організаційно-економічного механізму упередження загроз економічній безпеці національної економіки на державному рівні (рис. 1.10).

Оперативне нівелювання загроз і принцип превентивності передбачають раннє виявлення загроз із використанням внутрішнього і зовнішнього інформаційного середовища системи економічної безпеки національної економіки, їх завчасне упередження за допомогою економічних, організаційних, нормативно-правових, адміністративних та інституційних важелів, з використанням декількох прогнозних сценаріїв забезпечення економічної безпеки. До складу запропонованого механізму включається блок аналітичного забезпечення економічної безпеки національної економіки, призначений для постійного збору інформації, розрахунку поточного рівня економічної безпеки національної економіки, оцінювання виявлених тенденцій, ідентифікації та моделювання загроз, оцінювання їх впливу на рівень економічної безпеки національної економіки та прогнозування можливих наслідків для економічної системи держави.¹⁴⁵

---

¹⁴⁵ Варналій З. С., Онищенко С. В., Маслій О. А. Механізм попередження загроз економічній безпеці України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: DOI: <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V159-04>

Рис. 1.10. Концептуальна схема формування організаційно-економічного механізму запобігання загроз ЕБД
 Джерело: розроблено авторами

Функції державного регулювання процесу упередження загроз покладаються на Департамент економічної стратегії та макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, серед яких організаційно-методичні (запровадження сучасних інформаційних технологій відповідно до потреб управління, удосконалення методології інформаційно-аналітичного забезпечення управління тощо), контрольні (забезпечення вірогідності, актуальності, своєчасності статистичної інформації; організація моніторингу відповідно до потреб управління), аналітичні (оцінювання рівня економічної безпеки, оцінювання ефективності й конкурентоспроможності національної економіки та її окремих галузей відносно міжнародних стандартів тощо), планування та прогнозування (моделювання загроз економічній безпеці національної економіки, формування державної програми-прогнозу економічного і соціального розвитку України на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу тощо).

Інструментарій державного регулювання процесу упередження загроз економічній безпеці національної економіки включає економічні (податкові ставки й пільги, трансферти, прямі бюджетні інвестиції, гранти, пільгове кредитування, облікова ставка, тарифи, валютні обмеження тощо), організаційні (державна підтримка, консультаційна допомога, сприяння кадровому забезпеченню, інформаційна підтримка тощо), інституційні (бюджетні фонди, технопарки, бізнес-інкубатори, аналітичні центри тощо), адміністративні (реєстрація, ліцензування, квотування, конкурси, тендери тощо) та нормативно-правові (рішення, розпорядження, накази, інструкції, стратегії, концепції, плани, прогнози, програми тощо) методи, важелі та інструменти.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України є органом, який координує діяльність інституцій, що в межах своїх повноважень здійснюють реалізацію управлінських рішень із упередження загроз. До таких інституцій належать галузеві міністерства й інші органи виконавчої влади, Національний банк України та інші. Проте формування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки національної економіки на основі уточнених даних блоку аналітичного забезпечення з використанням описаного вище інструментарію, прийняття відповідних управлінських рі-

шень, моніторинг та контроль досягнутих результатів належить до виключної компетенції Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Представлена концептуальна схема формування організаційно-економічного механізму упередження загроз економічній безпеці національної економіки дозволяє здійснювати оперативне коригування державної економічної політики на основі збору та аналізу інформації про її результативність виходячи з ефекту зворотного зв'язку, отриманої від інститутів громадянського суспільства, що набуває особливої актуальності в умовах інтеграції національної економіки у світове господарство.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України державна економічна політика має бути спрямована на підвищення рівня кожного зі складників економічної безпеки держави на основі системного підходу до складного полісистемного явища економічної безпеки держави. Проте за результатами стратегічного моніторингу загроз економічній безпеці України було виявлено критичний стан окремих складових економічної безпеки України, а саме: інвестиційно-інноваційної, енергетичної, фінансової та соціально-демографічної. Тому пріоритетними слід вважати заходи, направлені в першу чергу на ліквідацію системних загроз, сконцентрованих у цих сферах, з подальшим упередженням додатково набутих загроз, у тому числі в реальному секторі економіки, й мінімізацію їх негативного впливу (рис. 1.11).

Економічна політика має бути направлена на ліквідацію причин кризових явищ в економіці, а саме відновлення платоспроможного попиту населення шляхом реалізації комплексу заходів соціальної спрямованості на усунення системних загроз у соціальній та демографічній сферах економічної безпеки України. Підвищення реальних доходів населення як основного інвестиційного ресурсу національної економіки можливе в разі приведення базових соціальних стандартів, за якими реалізується державна соціальна політика, – прожиткового мінімуму й мінімальної заробітної плати – у відповідність сучасним умовам соціально-економічного розвитку, що склалися внаслідок розгортання інфляційно-девальваційної спіралі у 2014 році.

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

ЗАХОДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ З УСУНЕННЯ ТА УПЕРЕДЖЕННЯ

Інвестиційно-інноваційна складова Інвести	Формування інноваційної моделі розвитку економіки, підвищення інвестиційної активності, створення ефективного конкурентного середовища. Формування	Реалізація комплексної послідовної стратегії збільшення обсягів іноземного інвестування в умовах нестабільності та високого рівня ризику, забезпечення інноваційної спрямованості інвестиційних ресурсів, створення сприятливого інвестиційного клімату через механізми державно-приватного партнерства та прозору	Ліквідація системних загроз і мінімізація їх негативного впливу
Енергетична складова Енер-	Зменшення енергоємності та енергетичної залежності національної економіки, підвищення частки відновлювальних джерел у загальному постачанні первинної	Реалізація програм енергоефективності, скорочення споживання природного газу з одночасною диверсифікацією його імпорту через кооперацію з країнами ЄС, упровадження інноваційних технологій в енергетичному секторі, стимулювання розвитку альтернативної енергетики (сонячної, вітрової, біомаси та	
Фінансова складова Фінансова	Зниження боргової залежності держави, забезпечення цінової стабільності та стабільності національної грошової одиниці, стабілізація відносин у банківській системі, забезпечення відповідності податкової політики цілям соціально-економічного розвитку, децентралізація бюджетних відносин, розвиток фінансових ринків. Зниження	Перехід від пасивного залучення коштів на фінансування дефіциту бюджету до системного управління боргом на основі стратегії боргової політики України, використання механізмів монетарної політики з метою встановлення цінової стабільності, диверсифікація та підвищення стабільності ресурсної бази банків, використання фіскальних інструментів державної підтримки підприємництва, розширення прав місцевих органів влади у сфері бюджетних відносин, реалізація комплексної стратегії розвитку фінансових ринків. Перехід	
Соціально-демографічна складова Соціаль	Підвищення життєвого рівня населення, подолання демографічної кризи та депопуляції населення, зменшення масштабів міграції населення за кордон. Підвищення життєвого	Підвищення реальних доходів населення до рівня, не нижчого за прожитковий мінімум (розрахований на основі оновленого споживчого кошика), формування й реалізація ефективної демографічної політики, запровадження механізмів моніторингу та впливу на міграційні процеси. Підвищення реальних	
Безпека реального сектора	Підвищення економічної активності, забезпечення високих темпів економічного зростання, оновлення матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання, детінізація національної економіки, створення ефективної інституційної інфраструктури. Підвищення	Забезпечення зростання ВВП на інноваційній основі, збільшення частки бюджетних видатків інвестиційного спрямування, зниження податкового тиску, запровадження європейських стандартів гарантування прав власності інвесторів, створення фондів фінансово-кредитного сприяння реалізації інвестиційних проектів та ефективного законодавчого забезпечення розвитку підприємницької діяльності, усунення інституційних деформацій (корупції, рейдерства, відтоку капіталу). Забезпечення зростання ВВП на	Ліквідація та упередження податково накопичених

Рис. 1.11. Пріоритетні напрями та ключові заходи забезпечення економічної безпеки України

Джерело: розроблено авторами

Розв'язання проблеми зменшення реальних доходів населення дозволить знизити рівень соціальної напруги в суспільстві, підвищити рівень довіри населення до державної економічної політики в рамках реформування національної економіки. З економічної точки зору це дасть можливість забезпечити зростання інвестиційної активності завдяки акумулюванню заощаджень і їх перетворення в інвестиції через банківську систему.

З використанням активної макроекономічної політики додаткові інвестиційні ресурси повинні бути спрямовані на стимулювання інноваційної діяльності, високотехнологічного виробництва, структурних зрушень в економіці з відмовою від сировинної орієнтації в контексті впровадження інноваційної моделі розвитку національної економіки.

Активізація інвестиційно-інноваційної діяльності передбачає формування сприятливого інвестиційного клімату та конкурентного середовища в усіх сферах економічної діяльності. У цьому контексті слід реалізувати комплекс заходів з ліквідації загроз в інвестиційно-інноваційній сфері, а саме:

- впровадження механізмів державно-приватного партнерства та прозорості регуляції інвестиційно-інноваційної діяльності;
- створення сприятливого інституційного й нормативно-правового середовища ведення бізнесу шляхом реального забезпечення прав власності інвесторів та усунення юридичної колізії між законодавчими актами й повноваженнями органів державної влади, а також скасування дублюючих функцій контролюючих органів;
- спрощення системи адміністрування та ліцензування підприємницької діяльності з переходом на виключно електронний режим надання адміністративних послуг;
- стимулювання зростання кількості суб'єктів підприємництва, зокрема малого й середнього, через інструменти пільгового кредитування інвестиційно-інноваційних проектів та податкового стимулювання їх реалізації;
- посилення мотивації суб'єктів економічної діяльності до створення на підприємствах інвестиційних фондів розвитку виробництва;
- розбудова фінансово-кредитної інфраструктури фінансування розвитку економічних агентів через створення інститутів роз-

витку (інвестиційних банків, фондів фінансово-кредитного сприяння, гарантійних фондів за кредитами) та сприяння реалізації інвестиційних проектів підприємств реального сектора економіки;

- стимулювання комерціалізації наукових досліджень і впровадження їх результатів у виробництво через формування відповідної ринкової інфраструктури (технопарків, бізнес-інкубаторів та ін.);

- формування стратегії інноваційного розвитку держави із залученням провідних науково-дослідних установ України та одночасним розвитком стратегічного міжнародного партнерства за ключовими напрямками інноваційної діяльності;

- формування ефективного законодавства та загальнодержавної інформаційної системи обслуговування ринку цінних паперів, що має забезпечити прямий безпосередній зв'язок між інвестором і об'єктом інвестування за принципами прозорості й доступності.

Натомість в Україні спостерігається неузгодженість та фрагментарність реформування реального сектора економіки й відсутність заходів зі створення інституційної інфраструктури забезпечення економічної безпеки держави.

В енергетичній сфері пріоритетними напрямками забезпечення економічної безпеки є:

- зниження енергетичної залежності національної економіки;
- зменшення енергоємності національної економіки;
- розвиток альтернативної енергетики;
- формування оптимальних запасів домінуючих енергетичних ресурсів (природного газу та кам'яного вугілля);

- зменшення втрат при транспортуванні й розподіленні енергії шляхом оновлення основних виробничих фондів паливно-енергетичного комплексу.

Реалізація коротко- та середньострокових заходів у межах визначених напрямів має відбуватися в рамках оновленої Енергетичної стратегії України на період до 2030 року з акцентом на розвитку альтернативної енергетики та зниженні енергоємності економіки, адже ефективність реформування енергетичного сектора залежить від системності та публічності енергетичної політики країни, а також прозорості відносин на паливно-енергетичних ринках.

В умовах дефіциту фінансових ресурсів значна кількість загроз із максимальним рівнем впливу на загальний стан еконо-

мічної безпеки й усі її складові сконцентрована у фінансовому секторі, зокрема у таких складових фінансової безпеки, як боргова, бюджетна, валютна та грошово-кредитна. Виходячи з позицій ліквідації системних і додатково набутих загроз економічній безпеці держави в фінансовому секторі до основних напрямів державної економічної політики в рамках забезпечення економічної безпеки об'єктивно належать такі:

- зниження боргової залежності держави;
- забезпечення цінової стабільності та стабільності національної грошової одиниці;
- забезпечення сталого самовідтворювального процесу шляхом акумуляції достатніх обсягів фінансових ресурсів у банківській системі;
- комплексне й послідовне реформування грошово-кредитної системи;
- забезпечення відповідності податкової політики цілям соціально-економічного розвитку держави;
- децентралізація бюджетних відносин;
- розбудова фінансово-кредитної інфраструктури та послідовне формування всебічного законодавчого регулювання фінансових відносин.

Ліквідація системних загроз та мінімізація їх негативного впливу в контексті реалізації визначених напрямів забезпечення економічної безпеки України дозволить перейти до механізму упередження загроз, у тому числі в реальному секторі економіки шляхом підвищення економічної активності, забезпечення високих темпів економічного зростання, оновлення матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання, детінізації національної економіки, створення ефективної інституційної інфраструктури.

З огляду на динамічність системи економічної безпеки держави доходимо висновку про об'єктивну необхідність періодичного коригування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки держави та ключових заходів із упередження й усунення потенційних загроз умовах глобалізації та міжнародної конкуренції.

Отже, ліквідація системних й упередження додатково набутих загроз та мінімізація їх негативного впливу на функціонування економічної системи держави, реалізацію національних економіч-

них інтересів, цінностей та основних соціально-економічних пріоритетів належить до компетенції державних органів влади у рамках формування державної економічної політики. При цьому вирішальне значення при формуванні пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки національної економіки відіграє блок аналітичного забезпечення, на який покладено функції оцінювання рівня економічної безпеки, ефективності й конкурентоспроможності національної економіки та її окремих галузей, ідентифікації й моделювання системи реальних і потенційних загроз на основі виявлених тенденцій у зовнішньому та внутрішньому інформаційному полі національної економічної системи, оцінювання впливу загроз та прогнозування можливих наслідків у середньотривалій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Waters M. Globalization (Key Ideas) / M. Waters. – London: N. Y. : Routledge, 1995. 272 p.
2. Ажнюк Б. Лінгвістичні аспекти глобалізації в Україні / Б. Ажнюк Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: матеріали наук. конф. 28–25 травня 2001 року. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2002. С.144–150.
3. Пономаренко О. І. Еволюція поглядів наукової спільноти на поняття «глобалізація» / О. І. Пономаренко Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди., 2016. Вип. 44. С. 103–107.
4. Levitt T. The Globalization of Markets / T. Levitt Harvard Business Review. 1983. № 61 (3). P. 92–102.
5. Гэлбрейт Дж. К. Кризис глобализации / Дж. К. Гэлбрейт Проблемы теории и практики управления. 1999. № 6. С. 32–36.
6. Robertson R. The Relativization of Societies: Modern Religion and Globalization / R. Robertson Cults, Culture, and the Law: Perspectives on New Religious Movements / Ed. by Thomas Robbins, William C. Shepherd and James McBride. – Chicago: Scholars Press, 1985. P. 31–42.
7. Робертсон Р. Дискурсы о глобализации: предварительные размышления / Р. Робертсон, Х. Хондкер Глобализация: контуры XXI века. Реф. сб. Ч. 1. – М. : РАН ИНИОН, 2004. С. 127–131.
8. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. / О. І. Барановський. – К. : УБС НБУ, 2014. Т. 1. 831 с.
9. Трушин А. О. Стратегические аспекты модернизации предприятий в условиях глобализации / А. О. Трушин Вестник Российской экономической академии имени Г. В. Плеханова. 2010. № 2(32). С. 15–21.
10. Кукарцев О. Дослідження і теоретизування глобалізації: до історії питання / О. Кукарцев Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Міжвідомч. наук.-техн. зб. Вип. 26. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2014. С. 27–31.
11. Сергеев Д. В. Глобализация и регионализация мировой экономики: Основные тенденции и перспективы : дис. на соиск. научн. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.14 / Д. В. Сергеев. М., 2003. 161 с.

12. Глобальные трансформации: политика, экономика и культура / Д. Хелд, Д. Гольдблатт и др.; пер. с англ. В. В. Сапова и др. Москва: Праксис, 2004. С. 34.

13. Макуев Р. Х. Современная глобализация: вызовы и трансформации : [монография] / Р. Х. Макуев. – Орел : изд-во Орелского ун-та, 2006. 238 с.

14. Булатова О. В. Развитие глобальной экономической интеграции: теоретический аспект / О. В. Булатова Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечение иностранных инвестиций: региональный аспект: сборник научных трудов. – Донецк: ДонНУ, 2012. С. 49–54.

15. Борги: час брати і час віддавати. Глобальні тенденції та виклики для України / Аналітична доповідь. – К. : Заповіт, 2015. 72 с.

16. Ільчук П. Г. Проблеми формування та оцінювання маркетингових стратегій інтернаціоналізації українських підприємств : [монографія] / П. Г. Ільчук. – Львів: Новий Світ, 2015. 464 с.

17. Пребиш Р. Периферийный капитализм: есть ли ему альтернатива? / Р. Пребиш; сокр. пер. с исп. – М. : ИЛА РАН, 1992. 337 с.

18. О классификации теорий мировой экономики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.jourclub.ru/17/42/>

19. Дергачев В. А. Глобальная геоэкономика (трансформация мирового экономического пространства) : [монография]. – Одесса: ИПРЭИ НАНУ, 2003. 238 с.

20. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture / R. Robertson. – SAGE, 1992. 211 p.

21. Друкер П. Эффективное управление / П. Друкер; [пер. с англ.]. – М. : Астрель, 2004. 284 с.

22. Обзор мирового экономического и социального положения, 2015 г. Переоснащение мирового развития. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/wess2015.pdf>.

23. Онищенко С. В. Фінансова глобалізація як складний інтегрований об'єктивний процес/ Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Чернігів. нац. технол. ун-т, 2016. № 4 (8). С. 126–135.

24. Hoffmann S. Clash of Globalizations. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cfr.org/publication/4763/clash_of_globalizations.htm

25. Иноземцев В. Л. Глобальный конфликт XXI ст. Размышления об истоках и перспективах межцивилизационных противоречий / В. Л. Иноземцев, Е. С. Кузнецова – Полис. Политические исследования. 2001. № 6. С. 131-139.

26. Ohmae K. Triad Power. The Coming Shape of Global Competition / K. Ohmae. – New York: Free Press, 1985. 345 p.

27. Буайе Р. Теория регуляции: Критический анализ / Р. Буайе; пер. с франц. Н. Б. Кузнецова. Серия «Современная экономическая мысль». – М.: Изд-во РГГУ, 1997. 362 с.

28. Veseth M. Selling Globalization. The Myth of the Global Economy / M. Veseth. – L.: Lynne Rienner Pub, 1998. 215 p.

29. Attali J. Millennium: winners and losers in the coming world order / J. Attali – New York : Random House, 1991. 132 с.

30. Финансовая глобализация: возникновение, формы, особенности глобального финансового рынка. Направления развития финансовой глобализации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eumtp.ru/?p=1179>

31. Пати́ка Н. І. Міжнародні валютно-кредитні відносини : [навч. посібн.] / Н. І. Пати́ка. – К. : Знання, 2012. 566 с.

32. Проблема пово́дження нафтодоларів в міжнародних відносинах. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://um.co.ua/7/7-11/7-112512.html>

33. Возникновение финансовой глобализации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://life-prog.ru/1_63276_vozniknovenie-finansovoy-globalizatsii.html

34. Бузгалин А. В., Колганов И. А. Глобальный капитал. Москва: Эдиториал, 2007. С. 256.

35. Шамшидинова Р. А. Формы проявления финансовой глобализации / Р. А. Шамшидинова Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. 2008. № 4. С. 90-92.

36. Концепции глобализации в современной историографии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.socio-24.ru/s24s-745-1.html>.

37. Онищенко С. В. Фінансова глобалізація як складний інтегрований об'єктивний процес Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти» (23 листопада 2016 р.) – Ужгород : УНУ, 2016. С. 54–56.

38. Бюджетна безпека України: сутність, загрози та шляхи забезпечення / монографія / С. В. Онищенко. – К. : Знання України, 2017. С. 82–83.

39. Головнин М. Финансовая глобализация и ограничения национальной денежно-кредитной политики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://institutiones.com/general/639-finansovaya-globalizaciya.html>.

40. Соколова М. А. Влияние процессов финансовой глобализации на национальную экономику / Соколова М. А. Соколова, Тишина В. Н. Тишина Молодой ученый. 2015. № 6. С. 465–469.

41. Примостка Л. О. Фінансова глобалізація: сутність, форми прояву, наслідки / Л. О. Примостка, О. О. Чуб Фінанси, облік і аудит. 2011. № 18. С. 172–182.

42. Павленко І. І. Міжнародна торгівля та інвестиції : [навч. посіб.] / І. І. Павленко, О. В. Варяниченко, Н. А. Навроцька. – К. : ЦУЛ, 2012. 256 с.

43. Мамотенко Д. Ю. Глобалізація міжнародних фінансових ринків / Д. Ю. Мамотенко Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. Вип. 39. С. 229–237.

44. Егоров А. В. Международная финансовая инфраструктура / А. В. Егоров. – М. : Линор, 2009. 136 с.

45. Глосарій (Міжнародні організації) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epi.cc.ua/glossariy-mejdunarodnyie-organizatsii-22533.html>

46. Офіційний сайт МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.imf.org.

47. Мокій А. І. Міжнародні організації : [навч. посібн.] / А. І. Мокій, Т. П. Яхно, І. Г. Бабець. – К. : ЦУЛ, 2011. 280 с.

48. Міжнародні фінансові організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.u-fin.com.ua/inf_dov-mfo.htm.

49. Шреплер Х.-А. Международные экономические организации. Справочник / Х.-А. Шреплер; сост.: С. А. Тюпаев, И. Н. Фомичева. – М.: Международные отношения, 1999. 454 с.

50. Офіційний сайт ЄБРР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/ru/home.html>

51. Международная финансовая корпорация: опыт стратегического управления [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.veb.ru/common/upload/files/veb/analytics/strman/sm201202ifc.pdf>

52. Слепов В. А. Глобализация финансовой инфраструктуры / В. А. Слепов, А. В. Егоров Вестник Российской экономической академии имени Г. В. Плеханова. 2010. № 2(32). С. 5–14.

53. Куцик П. О. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : [монографія] / П. О. Куцик, О. І. Ковтун, Г. І. Башнянин. – Львів : ЛКА, 2015. 594 с.

54. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua/>

55. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738 (втратила чинність від 29.10.2013 р.).

56. Витте С. Ю. По поводу национализма. Национальная экономика и Фридрих Лист. – М. : Изд-во «Европа», 2005. 47 с.

57. Лопатин В. Экономические трансформации / В. Лопатин Экономический вестник Ростовского государственного университета. 2007. Том 5.№ 1. С. 16–27.

58. Лист Ф. Национальная система политической экономии. Перевод с немецкого / Ф. Лист [пер. под ред.: Трубников К. В.]. – С.-Пб. : А. Э. Мартенс, 1991. 486 с.

59. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег /Дж. М. Кейнс. – М. : Экономика, 1993. 507 с.

60. Сото Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. Сото. – М. : Catallaxy, 1995. 320 с.

61. Економічна безпека держави: оцінювання та стратегічні орієнтири забезпечення [монографія] / О. В. Комеліна, С. В. Онищенко, А. В. Матковський, О. А. Пугач. – Полтава : ПолтНТУ, 2013. 202 с.

62. Экономическая безопасность: Общий курс: Учебник / Под ред. В. К. Сенчагова. 2-е изд. – М. : Дело, 2005. 896 с.
63. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] / Закон України від 19.06.2003 р. № 964–IV // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
64. Концепція економічної безпеки України / Ін-т. екон. прогнозування; кер. проекту В. М. Геєць. – К. : Логос, 1999. 56 с.
65. Економічна безпека : навч. посіб. / під заг. ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. 647 с.
66. Варналій З. С. Економічна безпека України : проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Саєнко. – К. : Знання України, 2011. 299 с.
67. Економічна безпека: навч. посіб. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін. – К. : Алерта; КНТ; Центр учб. літератури, 2010. 368 с.
68. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян – К. : КВІЦ, 1999. 462 с.
69. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. 144 с.
70. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2009. 312 с.
71. Передборський В. А. Економічна безпека держави [монографія] / В. А. Передборський. – К. : Кондор, 2005. 391 с.
72. Сухоруков А. І. Врахування динамічних зв'язків у системах економічної безпеки / А. І. Сухоруков Стратегічна панорама. 2009. № 2. С. 115–129.
73. Смелянцев А. П. Проблема загроз інтересам безпеки України (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03 / А. П. Смелянцев; Харківський військовий університет Міністерства оборони України. – Х., 2001. 18 с.
74. Афонцев С. А. Национальная экономическая безопасность: на пути к теоретическому консенсусу / С. А. Афонцев Мировая экономика и международные отношения. 2002. № 10. С. 30–39.

75. Бендиков М. Экономическая безопасность наукоемких производств / М. Бендиков, Е. Хрусталева Вопросы экономики. 1999. № 9. С. 119–125.

76. Вечканов Г. С. Экономическая безопасность : Учебник для вузов. – СПб. : Питер. 2007. 384 с.

77. Экономическая и национальная безопасность: Учебник / Под ред. Л. П. Гончаренко. – М. : ЗАО «Издательство Экономика», 2007. 543 с.

78. Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення [монографія] / Б. В. Губський. – К.: ДП «Укрархбудінформ», 2001. 122 с.

79. Загашвили В. С. Экономическая безопасность России / В. С. Загашвили. – М. : Юрист, 1997. 240 с.

80. Экономическая безопасность хозяйственных систем / Под общей ред. А. В. Колосова. – М. : Изд-во РАГС, 2001. 531 с.

81. Экономическая и национальная безопасность : Учебник / Под ред. Е. А. Олейникова. – М. : Издательство «Экзамен», 2004. 768 с.

82. Румянцева Е. Е. Новая экономическая энциклопедия. 2-е изд. – М. : ИНФРА-М, 2006. 810 с.

83. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы / В. Л. Тамбовцев Вестник Московского университета. Серия 6. Экономика. 1995. № 3. С. 3–9.

84. Шатунова Н. Н. Угрозы экономической безопасности государства : сущность, виды, система индикаторов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.orelgiet.ru/08shatynova.pdf>

85. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. А. І. Сухорукова. – К. : Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки, 2003. 64 с.

86. Самушенок Т. В. Современные угрозы экономической безопасности России / Т. В. Самушенок Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2008. № 73-1. С. 405–408.

87. Сергунин А. А. Международная безопасность: новые подходы и концепты / А. А. Сергунин Политические исследования. 2005. № 6. С. 127.

88. Владимиров А. «Вызовы», «Риски», «Опасности», «Угрозы», «Кризисы», «Катастрофы» и «Крах» как важные категории полито-

логии и теории войны [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.kadet.ru/lichno/vlad_v/Ocenka_riskov.htm

89. Пироженко В. Методологія операціоналізації основних понять національної безпеки: гуманітарна складова / В. Пироженко Політичний менеджмент. 2006. № 3. С. 21–34.

90. Кузьменко А. Проблеми відповідності стратегії та системи забезпечення безпеки України національним потребам / А. Кузьменко Юридичний журнал. 2006. № 10. С. 84–85.

91. Кортунов С. В. Диалектика национальной и международной безопасности: некоторые методологические проблемы / С. В. Кортунов Политические исследования. 2009. № 1. С. 23.

92. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм упередження [монографія] / С. В. Онищенко, О. А. Пугач. – Полтава : ПолтНТУ, 2015. 337 с.

93. Николаев Е. Б. Интерпретация интересов и угроз у концепции экономической безопасности / Е. Б. Николаев Экономическая теория. 2011. № 2. С. 16–33.

94. Murdoch C. Economic factors as objects of security: Economics security and vulnerability / C. Murdoch, K. Knorr, F. Trager Economics issues and national security. – Lawrence, 1977. 867 p.

95. Стратегія національної безпеки України [Електронний ресурс] / Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n14>.

96. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [Електронний ресурс] / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 р. № 569-р Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-p#n7>

97. Хилько О. Л. Теоретичні засади визначення загроз національній безпеці України та шляхи її забезпечення: Автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.01 / О. Л. Хилько; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. 16 с.

98. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (Методологія оцінки та механізм забезпечення).: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: 08.04.01 / О. І. Барановський; Інститут економічного прогнозування НАН України. – К., 2000. 36 с.

99. Концепція фінансової безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ufin.com.ua/koncerscia/008.doc>
100. Обґрунтування концептуальних та організаційно-правових засад розробки паспортів загроз національній безпеці України: навч.-метод. посіб. / авт. кол.: Г. П. Ситник, В. І. Абрамов, В. А. Мандрагеля та ін.; за заг. ред. Г. П. Ситника. – К. : НАДУ, 2012. 52 с.
101. Pugach A. A. Analysis the Threats to Economic Security of Ukraine in Modern Conditions of Functioning the National Economy / A. V. Matkovskiy, A. A. Pugach // European Applied Sciences. – Germany, 2014. – № 2. – P. 157–160.
102. Пастернак-Таранушенко Г. А. Філософські засади забезпечення економічної безпеки держави (з викладенням основ філософії екосистейту) / Г. А. Пастернак-Таранушенко Національний інститут проблем міжнародної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb5&issue=2001_1-2.
103. Афонцев С. Дискуссионные проблемы концепции национальной экономической безопасности / С. Афонцев Россия XXI. 2001. № 2. С. 38–67.
104. Єдинак В. Ю. Забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 / В. Ю. Єдинак. – Запоріжжя, 2010. 26 с.
105. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М. І. Флейчук. – Львів : Ахілл, 2008. 660 с.
106. Мартиненко В. В. Загрози економічній безпеці України в контексті викликів глобалізації / В. В. Мартиненко Економічний часопис XXI. 2011. № 7–8. С. 40–43.
107. Варналій З. С., Онищенко С. В., Маслій О. А. Механізм попередження загроз економічній безпеці України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: DOI: <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V159-04>